

IVN voor natuureducatie & duurzaamheid.

De Groenbewuste Amsterdammer

Jaargang 32 - Winter 2012

IVN Amsterdam - Natuurlijk - Voor U

www.ivn.nl/amsterdam

De Groenbewuste Amsterdammer

is een uitgave van IVN Vereniging
voor natuur- en milieueducatie,
afdeling Amsterdam.

32^e jaargang – Winter 2012

Redactieadres

Nico Groos
Pieter Nieuwlandstraat 81 B
1093 XN Amsterdam
06-12639478
groenbewuste@gmail.com

Redactie

Maddie Bartels
Nico Groos
Peter Junge
Corrie Leefkens
Sandra Rietveld
Riek Somsen
Just Wiarda

Drukwerk

Drukkerij Editoo
www.editoo.nl

Aanleveren van kopij:

Kopij – teksten als Word 2003 en
foto's als JPEG, PNG of TIFF –
kunt u aanleveren middels e-mail,
floppy of cd-rom aan
bovenvermeld adres

Copyright ©

Uw inzending wordt gepubliceerd
onder de 'Creative Commons'
licentie Het auteursrecht blijft bij
de maker, de GBA krijgt het recht
om de inzending te publiceren.

Iedereen mag artikelen uit de
GBA kopiëren of hergebruiken
zonder daar toestemming voor te
vragen, maar alleen voor niet-
commerciële doeleinden, zolang
de Groenbe-wuste Amsterdammer
en de oorspronkelijke auteur
worden erkend en publicatie weer
gebeurt onder de 'Creative
Commons' licentie

Deadlines 2012

1 februari (voor maart), 1 mei
(voor juni), 1 augustus (voor
september), 1 november (voor
december)

Belangrijke data

Bestuursvergaderingen:

Iedere maand vergadert het
bestuur in de Rietschuur bij
kinderboerderij De Amsteldieren
in het Amstelpark. De
vergaderingen zijn openbaar. Wilt
u ook komen of wilt u een bepaald
onderwerp op de agenda hebben,
neem dan van tevoren even
contact op met het secretariaat
(020-6730300).

Wat vindt u zoal in dit nummer? Een greep uit de inhoud

Onderwerp

	Blz.
• Hamburger, symbool van verleiding – interview Louise Fresco	4
• Groene Fred en IVN samen?	6
• Moeten dieren ook grondrechten krijgen?	8
• Heemtuin als levensvisie – interview William Frohn	9
• De heilige regels van het fenomeen 'volkstuin'	11
• IJburg, de nachtmerrie van een stadsecoloog	14
• Pestvogelen in de Kuifeend	16
• Oosterdel, uniek stuk land van 'Geestmannen'	17
• Magie en volksgeloof van een vereerde cultuurboom	19
• Studie en vermaak van natuurgidsen op Texel	21
• Vacht en veren prepareren	23

**En natuurlijk weer een schat aan informatie over de vele
activiteiten, cursussen, wandelingen en things-to-do**

**Neem ook een kijkje op onze website
www.ivn.nl/amsterdam**

- advertentie -

EDEL
catering

www.edelcatering.nl

Tel: 023-5259691

Wij bezorgen ook in Amsterdam e.o

Biologische catering

**Edel Catering bereidt alle producten vers met
eerlijke, 'edele' grondstoffen. Bij het
samenstellen van de gerechten wordt zoveel
mogelijk uitgegaan van ambachtelijke en/of
biologische producten, met aandacht en zorg
bereid.**

- * -

**Edel Catering bereidt het eten vers op locatie.
Van familie-diner tot meerdaagse activiteit,
van lunch tot bruiloftsfeest: Edel Catering is
van alle markten thuis! Edel Catering werkt
op locatie, hierdoor hebben wij geen dure
overheadkosten. Dit stelt ons in staat met een
betere kwaliteit producten te werken, zonder
de prijzen te verhogen.**

- * -

**Edel Catering kent u o.a. van de
Parkendag in Amstelveen.**

Van de redactie

Corrie Leefkens

De laatste tijd is er veel waardering voor de GBA. Hij ziet er mooier uit en is goed leesbaar. De redactie is echter steeds bezig om ons blad nog mooier en interessanter te maken. Mooier wordt het wanneer de lay-out goed is en de foto's erin het best tot hun recht komen. Dat is niet eenvoudig. We staan daarom altijd open voor suggesties en goede raad op die gebieden.

Zo zullen we een oproep plaatsen om iemand te vinden die deskundig is op o.a. het bewerken van foto's. Het helpt natuurlijk ook al wanneer de schrijvers van artikelen goed materiaal aanleveren. Oorspronkelijke zwart/witfoto's komen beter uit dan bewerkte kleurenfoto's in 'grijs-tint'. U kunt dat zelf beoordelen wanneer u het blad doorbladert. Zoals gezegd, we staan open voor alles wat tot verbetering en verfraaiing kan leiden. We zijn benieuwd naar uw reacties.

Bericht van de Voorzitter

Paul Panhuizen

Wat zijn we toch een levendige afdeling. Dat bleek maar weer op het overleg in oktober voor leden en donateurs. De opkomst was redelijk: er waren 25 IVN'ers aanwezig. Met name de werkgroepen zijn erg actief geweest de afgelopen tijd.

Knuffelen in Artis is van 2 keer per maand naar iedere week open gegaan en er is zelfs een wachtlijst van vrijwilligers die hier aan mee willen werken.

De herfstdoedagen van oktober in het Amsterdamse bos en het Amstelpark waren een overweldigend succes voor de kinderen en ook was de naschoolse activiteit Natuurdetectives weer volgeboekt. Voor ons bezoekerscentrum zijn ideeën geopperd om de ruimte aantrekkelijker in te richten zodat we meer bezoekers zullen trekken. Tevens is het de bedoeling om de tentoonstellingen frequenter te gaan wisselen.

De moestuin in Diemen vierde op 22 september het tweede oogstfeest. Het was weer een groot succes en heeft nieuwe buurtbewoners enthousiast gemaakt om deel te nemen aan het vele werk dat verricht moet worden. In Diemen is men niet alleen actief in de mooie tuin maar er worden ook lezingen en excursies verzorgd.

De natuurgidsencursus verloopt voortvarend en de cursisten zijn gestart met hun eindopdracht. Zij hopen medio volgend jaar hun opleiding af te ronden. De bomen-, ecologie- en vogelcursus zijn ook in trek blijkt uit het aantal deelnemers.

Voor ons kwartaalblad de GBA ook niets dan lof. Er heeft een verschuiving plaatsgevonden van artikelen die over ons zelf gaan naar artikelen over Amsterdamse stadsnatuur, die op dat moment in de belangstelling staat. Ook is het aantal redactieleden uitgebreid. Onze website is volledig vernieuwd en er is heel veel werk verricht om zover te komen. We zijn sinds kort ook op Twitter en Facebook actief. Daarnaast is onze maandelijkse Nieuwsbrief alweer twee jaar in de lucht en verschijnt er per kwartaal een activiteitenfolder waarin al onze excursies en activiteiten zijn opgenomen.

Voor wat betreft de Groene Routes is men aan de slag met ommetjes in het Siegerpark, het Vondelpark en het Amstelpark, die men van de website kan downloaden. Ook de Groene-As fietsroute zal worden aangepakt. Huidige wandelroutes gaan gecontroleerd worden.

De excursies lopen goed. Er vindt ook hier een verschuiving plaats van aanbod- naar vraaggericht. Het aantal deelnemers van onze reguliere excursies is wat wisselend maar de publiciteit hiervoor is de afgelopen maanden sterk verbeterd, waardoor dit wellicht meer deelnemers gaat opleveren. Deelnemers aan excursies op aanvraag betreffen bijvoorbeeld inburgeraars, bedrijven en mensen die een feestje geven met als onderdeel een excursie.

De Natuurkoffers waarmee we verzorgingshuizen bezoeken slaan goed aan. De bewoners leven hier echt van op. Het bestuur tracht daar waar mogelijk ondersteuning te verlenen en te voorzien in behoeften van de werkgroepen, zoals deelnamemogelijkheid aan opleiding of anderszins. Kortom een afdeling waar we trots op kunnen zijn.

Ik eindig met aandacht te vragen voor onze **nieuwjaarsreceptie op zondag 13 januari**. Erg gezellig met voor de liefhebber voorafgaand een excursie. Zie elders in dit blad voor de uitgebreide aankondiging.

Hamburger, het symbool van verleiding en zonde

Peter Junge en Just Wiarda

Ze is de deskundige op het gebied van landbouw en voedsel. Het aantal publicaties van haar hand is legio. Louise Fresco's curriculum vitae is indrukwekkend. Na haar studie in Wageningen promoveerde zij cum laude op het tropische gewas cassave. Ze deed ondermeer veldwerk in Nieuw-Guinea en Zaïre. Vervolgens werkte zij van 1997 tot 2006 als leidinggevende bij de FAO, de landbouworganisatie van de Verenigde Naties. Sindsdien is zij als hoogleraar verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. De laatste maanden is Fresco volop in het nieuws door haar boek met de prikkelende titel 'Hamburgers in het Paradijs'. Een bestseller over 'voedsel in tijden van schaarste en overvloed'. Reden voor een interview.

Haar werkkamer in het Maagdenhuis met uitzicht op het Spui ademt rust uit. Zonlicht valt door de ramen. Intrigerende schilderijen aan de muur. De elegante verschijning van Louise Fresco past perfect in dit decor. In niets doet zij denken aan de stoere vrouwen, die meestal in de landbouw actief zijn. Slechts haar zojuist verschenen boek op de werktafel geeft aan dat we op het goede adres zijn. "Studeren in Wageningen, zonder boerenachtergrond, was eigenlijk in mijn tijd *not done*," zegt ze gekscherend. Het geeft haar karakter weer. Heilige huisjes bestaan niet voor haar. Haar boodschap komt soms hard aan. Maar daar schrikt zij niet voor terug.

Morele lading

"Mensen hebben soms geen flauw idee wat ze eten en waar het voedsel vandaan komt. Ze hebben geen benul hoe de voedselketen in elkaar steekt. Er heerst veel verwarring over wat wel en niet kan en mag. Eten heeft in de laatste jaren een extra morele lading gekregen.

Wel of geen vlees, kunstmest of megastallen. Daaraan heb ik wat aan willen doen. We moeten bewuster inkopen, koken en eten. Ik zeg altijd: eten is weten en geweten."

We praten een uur met elkaar. Een korte vraag van onze kant en daarop steeds een uitvoerig, gepassioneerd antwoord. Fresco prikt mythen door, houdt van maatvoering en zoekt de nuance. "Ik ben optimistisch en heb niets op met doemdenkers. We beseffen niet hoe goed we het hebben. We hebben het beter dan ooit. Er is op zich goed en genoeg voedsel voorhanden. We leven echt in een unieke tijd. Elke generatie heeft weer van de vorige geleerd en zo is langzamerhand een landbouw ontwikkeld, die duurzaam en gezond voedsel voor ons allen kan produceren. Honger is geen gevolg van voedselschaarste maar van armoede, menselijk falen en een oneerlijke en onevenwichtige verdeling van voedsel. Heus, als er geen natuurramp of een door mensen veroorzaakte catastrofe, waarbij ik denk aan de optredens van Stalin, Mao en Pol Pot, over ons heen komt, dan zijn we in staat om de groeiende wereldbevolking te blijven voeden zonder schadelijke gevolgen voor het milieu. Er is genoeg grond op aarde voor de landbouw en de veeteelt om in onze toenemende behoefte te voorzien. Er hoeven geen regenwouden te worden gekapt. En wat mensen zich vaak niet realiseren is het feit dat de wereldbevolking niet blijft groeien. Die zal in het midden van deze eeuw haar maximum hebben bereikt. En dat getal blijft dan steken op zo'n negen miljard mensen."

Toekomstvisie

Oorzaak van die positieve toekomstvisie is volgens Fresco de explosieve productiviteitsgroei in de landbouw. Was in een ver verleden nog 50 tot 100 hectare land nodig om één persoon te voeden, tegenwoordig is dat slecht 0,25 hectare. Wel is het zo dat door handel, specialisatie en opbrengstverhoging er steeds minder mensen verantwoordelijk zijn voor de voedselvoorziening.

"Er is in de wereld een tweedeling ontstaan tussen streken waar een zeer kleine beroepsbevolking enorm productief is, zoals in Noordwest-Europa, Noord-Amerika, delen van Brazilië, Japan en Australië en die gebieden waar de productie grotendeels in handen is van kleine boeren, meestal familiebedrijven. Bij die laatste groep zijn de opbrengsten minimaal. Daar kan een tegenvallende oogst het verschil maken tussen honger en naar school gaan. Maar ondanks de lage productiviteit in vele delen van de wereld groeit de voedselproductie gestaag en meer dan de wereldbevolking nodig heeft. Ook in Nederland is het aantal boeren gedaald, terwijl de bedrijfsomvang is gegroeid. En die trend zal zich doorzetten."

We komen te spreken over de prangende en prikkelende titel van haar boek: 'Hamburgers in het Paradijs'. Fresco neemt er de tijd voor. "Eva's appel is al lang niet meer het symbool van het kwaad. Die reputatie is al lang goed gemaakt door de overlevering dat appels gezond zijn. De ultieme metafoor van de moderne verleiding en zonde van het voedsel is de hamburger. Het is voor veel Europeanen het symbool van de ongezonde massaconsumptie van te veel en te vet."

Maar dat is niet altijd zo geweest. Geen voedingsproduct van de laatste eeuw is meer bewonderd en meer verguisd. De hamburger is tegelijk voor veel mensen ook onweerstaanbaar aantrekkelijk. Terwijl de appel er vele duizenden jaren over gedaan heeft om uit te groeien tot de meest verspreide vruchtboom, heeft de hamburger zich in een halve eeuw in bijna alle hoofdsteden van de wereld gevestigd. Vandaag de dag is het kadetje met vleesvulling relevant voor onze steeds mobielere samenleving. Je kunt het met één hand eten, zonder vies te worden. Het eten ervan geeft je status. De appel heeft plaatsgemaakt voor de hamburger als symbool van het voedsel waarmee Adam verleid zou kunnen worden. Het verhaal van de hamburger is het verhaal van een icoon dat zichzelf opnieuw uitvindt, maar dat ook geleid heeft tot een radicale veranderde zienswijze over voedsel, produceren en consumeren. Van vanzelfsprekende, gestandaardiseerde porties verschuiven we naar het tegendeel daarvan; we idealiseren het kleinschalige en unieke."

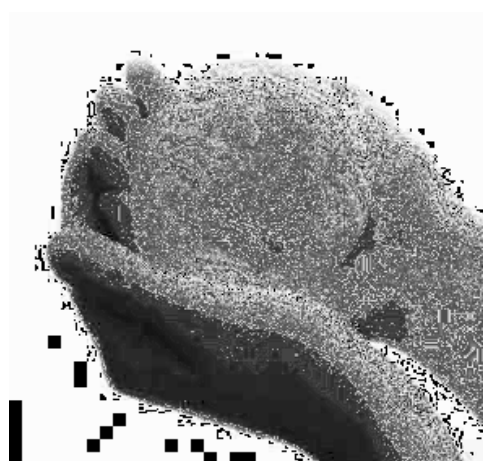
Speeltjes

Met dat laatste heeft Fresco niet veel op. In eerdere interviews noemde zij kleinschalige projecten 'speeltjes van verwende westerlingen'. "Het is natuurlijk een illusie om bijvoorbeeld te denken dat we Amsterdam zouden kunnen voeden met wat we in Noord-Holland verbouwen. De ambachtelijke bakker gaat de wereld echt niet van broden voorzien. Het verbouwen van groentes in volkstuintjes is leuk en prijzenswaardig, maar niet een wereldwijde oplossing. Mondialisering is nodig om zo divers te eten als we nu doen."

Bewegingen als *slowfood*, die de traditionele keuken tracht te behouden, en biologisch zijn geen realistische alternatieven. Biologische landbouw zal altijd een bescheiden rol blijven spelen. Deze methode brengt niet alleen minder op door het verbod op kunstmest en de grotere kans op ziekten, daarnaast heb je veel meer grond nodig. Niet zo'n beetje, maar naar schatting zes keer zoveel. Immers om de bodemvruchtbaarheid, zonder kunstmest, op peil te houden moet het stuk land een aantal jaren braak liggen. En dan heb je in die tussentijd dus nieuwe grond nodig om voedsel te verbouwen."

Illusie

Biologische producten zijn niet meer uit de schappen van winkels weg te denken. Dergelijke artikelen worden geassocieerd met begrippen als puur, eerlijk, traditioneel, natuurlijk, ecologisch, maar vooral gezond. Fresco plaatst daar grote vraagtekens bij. "Mensen willen graag in een illusie leven en daar speelt de reclame ook op in. Dat soort labels op producten hebben in feite geen andere betekenis dan dat ze de aantrekkelijkheid voor de bewuste consument, vaak hoger opgeleiden, benadrukken. Los van de motieven en morele overtuigingen van consumenten van biologische producten is de wezenlijke vraag of een dergelijke productiewijze beter is voor mens, dier en planeet. Helaas is daarop niet zomaar een simpel antwoord te geven. Want wat is goed voor de planeet? Valt dat samen met wat goed is voor de mens? Hier beginnen de dilemma's. Neem het eten van vlees. Daarover zijn de meningen sterk verdeeld. Ik ben er zelf niet tegen. Sterker nog: een paar keer per week een klein portie is gezond van ons. Vlees bevat namelijk noodzakelijke eiwitten en ijzer."

Het is niet toevallig dat juist vandaag de dag kunstenaars, regisseurs en schrijvers zich op een nieuwe manier interesseren voor het platteland, voor voedsel en landbouw en voor koken en eten. Schrijvers ontdekken het varken en het lam en de verlokkingen van het zelf wijn maken.

Filmfestivals worden gewijd aan documentaires en speelfilms over voedsel en landbouw, traditie en teloorgang. Kookboeken vliegen de winkel uit. Maar de verwarring over wat goed voedsel is, neemt alleen maar toe. "Het respect voor voedsel moet terugkomen. De traditionele kreet "Aan tafel" van westerse moeders tegen kinderen en echtgenoot was vroeger een belangrijk moment van saamhorigheid. Het was ook een plaatsbepaling. De tafel was de plek waar gegeten werd. Dat was eens, maar nu niet meer. Weet u dat er aanmerkelijk minder eettafels in het westen worden verkocht? Mensen eten niet meer samen. Ze zijn dol op *fingerfood*, lekker doorgaan met computeren en één hand, of liever gezegd één vinger, het eten naar binnenwerken. Het begint allemaal met opvoeding en educatie. Er zou op school een vak 'Voeding en Gezondheid' moeten komen. Je zou leerlingen al vroeg moeten leren om gezond en niet te veel te eten en om geen voedsel weg te gooien. Dertig procent van al het eten gaat onaangeroerd de vuilnisbak in."

Voedselmeetlat

Wie maakte zich vroeger ooit zorgen waar de tuinbonen vandaan komen. Of over de oorsprong van sinasappelen en ander fruit. Of wat voor melk er gedronken werd. Maar nu luidt het credo: als je geeft om het milieu en de dieren, uit je dat door je eetpatroon. Wel seizoengroenten en kaas van de boerenmarkt, geen goedkoop vlees en geïmporteerd fruit. En wie anders eet, wordt langs de morele voedselmeetlat gelegd, zo stelt Fresco in haar boek

Is zijzelf een bewuste consument? "Ik werk hard en veel, maar maak desondanks graag tijd vrij om te koken. Dat vind ik heerlijk. Italiaans eten en vooral risotto zijn mijn specialiteiten. Bij het inkopen van gerechten ben ik kritisch. Een snelle hap is, zoals jullie wel begrepen zullen hebben, niets voor mij."

Het is tijd om afscheid te nemen. Onder de indruk van de gepassioneerde greep van Fresco op het complexe onderwerp, verlaten we het Maagdenhuis. Tot onze verrassing besteedt de nabijgelegen boekhandel Atheneum ruimhartig aandacht aan de Week van het Kookboek. Dat kan geen toeval zijn.

Groene Fred en IVN samen?

Ellen Hageman

In de hele stad zie je het steeds meer en op diverse plekken: tuinen die door bewoners gecreëerd worden. Van klein tot groot. Langs gevels, op balkons, op daken of op een stukje land in de buurt. Zo ontstaan er ook steeds vaker moestuinen die aangelegd en onderhouden worden door buurtbewoners. Deze bredere stadsontwikkeling komt tegemoet aan verschillende behoeften, zoals het verbouwen van biologisch voedsel, natuurbeleving en op een gemakkelijke en veilige manier in contact komen met buurtgenoten.

Moestuin Diemen

Een goed voorbeeld van zo'n project is de buurtmoestuin De Prinses op de Erwt in Diemen. Buurtgenoten bewerken daar sinds 2011 hun tuin met hulp van IVN medewerkers. Al twee keer werd er een oogstfeest georganiseerd. Maar er is alwéér werk aan de winkel voor IVN... Inmiddels heeft een nieuwe werkgroep aangeklopt bij IVN voor professionele ondersteuning. Het betreft De Groene Fred, een initiatief van bewoners uit Amsterdam Zuid. Over hun ambitieuze plannen sprak ik met Marleen Schliesser Krieger, één van de enthousiaste leden van het tijdelijke bestuur.

Hoe het allemaal begon voor Marleen

Marleen is een gepassioneerde tuinierster. De tuin van haar Buitenveldertse woning is hier het bewijs van: een prachtige 'wilde' tuin waar de vogels uit de omgeving welkom zijn. In november 2011 las Marleen een advertentie in de wijkkrant van Buitenveldert. Het betrof een oproep voor belangstellenden om een moestuin op te starten. In het Huis van de Wijk bij het Hygiëaplein werd een bijeenkomst gehouden. Initiatiefneemster was buurtbewoner Ellen Jensen. Zij is zeer bevlogen en heeft veel ideeën voor nieuwe groenprojecten.

Andere aanwezigen waren Bart Nooij en David van Bezooijen van SOOZ (Sociaal Ondernemend Opbouwwerk Amsterdam). "Het was ongelooflijk. Het bruiste, er ontstond een enorme energie," vertelt Marleen. De mensen die bij elkaar waren gekomen hadden verschillende achtergronden en waren allemaal razend enthousiast.

Frederik Roeske

Aanvankelijk had de werkgroep een stuk grond op het oog bij de Frederik Roeskestraat. Deze plannen kregen echter geen steun van Stadsdeel Zuid. De Groene Fred ontleent er nog wel haar naam aan. Begonnen werd met het bewerken van een veld aan de Zuidas, vlakbij de kruising Parnassusweg/Boelelaan. Dit braakliggende terrein was al gedeeltelijk bewerkt door restaurant Bolenius. In ruil voor een eigen stukje moestuin werkten de vrijwilligers voor het restaurant. Zo oogsten De Groene Fred en Bolenius biologisch geteelde groenten en de tuiniers deden de nodige ervaring op. Wel moesten ze natuurlijk aansluiten bij de wensen van het restaurant. Een jaar werd hier door de groep gewerkt. Echter, er zal op deze plek weer gebouwd worden en dus moet de Groene Fred opnieuw beginnen.

Gershwinplein

De werkgroep heeft nu een lap grond op het oog in dezelfde buurt. Twee jaar mag dit stuk land bewerkt worden, hierna zal er weer gebouwd worden. Deze grond moet nu eerst helemaal 'bebouwbaar' gemaakt worden.

Hygiëaplein

De werkgroep is tevens in gesprek met de gemeente over een moestuin in de binnentuin van Hygiëaplein 7. Hier is sprake van een lapje grond dat nooit bebouwd gaat worden. Dit project wordt 'De Trap' genoemd. Ook wordt er nog gekeken naar een locatie in de Schinkelbuurt.

Voor wie?

De Groene Fred wil voor iedereen toegankelijk zijn. De groep bestaat nu uit ± 40 mensen van

heel verschillende achtergronden en kennisniveau, ook wat tuinieren betreft.

Redenen om mee te doen kunnen zijn:

- milieuvriendelijk voedsel willen verbouwen in je eigen omgeving;
- willen weten wat er in je voedsel zit;
- je kinderen iets willen bijbrengen over hoe groenten en fruit in de grond groeien;
- de kosten voor het levensonderhoud verlagen, zonder je te hoeven schamen.

Hoe gaat de werkgroep te werk?

De hoofdzaak is om de nieuwe grond zo snel mogelijk klaar te krijgen vóór de winterkou begint. Op dit moment wordt gedacht aan het geven van workshops door deskundigen. Tevens wil De Groene Fred workshops organiseren waarvoor een tuin niet nodig is, bijvoorbeeld over tuinieren op het balkon, voor het raam, tegen een muur of in een kamer. Met de tuiniers worden flexibele afspraken gemaakt, zodat iedereen op een geschikte tijd zijn/haar stukje kan bewerken.

Sponsors

Onbebouwde grond is heel moeilijk te bewerken door de slechte kwaliteit van de bodem en omdat deze veel dikke wortels bevat. Het kost dus veel geld om het 'moestuinfriendly' te maken. De Groene Fred is bezig met aanvragen voor subsidies bij diverse instanties. De Rabobank heeft reeds een bedrag toegezegd voor het geven van cursussen om beheerders op te leiden.

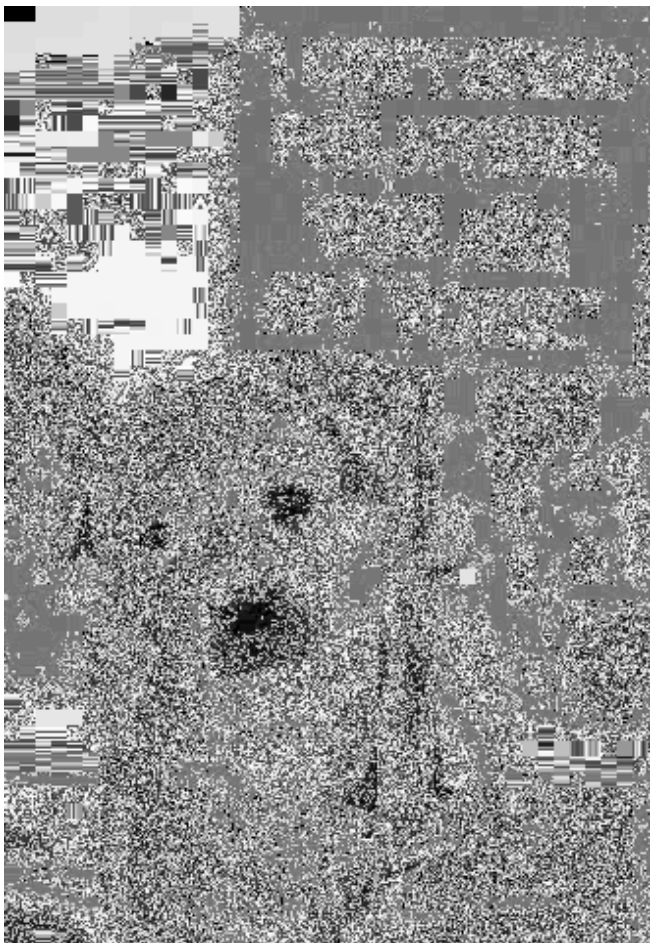
IVN

De werkgroep wil heel graag samen met IVN verder omdat zij de benodigde kennis en ervaring heeft. "Het is goed als de organisatie aansluit bij de huidige ontwikkelingen," vindt Marleen. Zeer waarschijnlijk gaat dit ook gebeuren. Meer hierover in de volgende GBA. IVN wacht wederom een schone taak.

Moeten dieren ook grondrechten krijgen?

Eva Pallandt

Een interessante discussie die onder anderen door filosofen wordt gevoerd gaat om de vraag of dierenrechten moeten worden opgenomen in het wetboek. In Nederland hebben bijvoorbeeld de filosoof Erno Eskens en de rechtsgeleerde Paul Cliteur hierover geschreven. Internationaal is de ethicus Peter Singer een belangrijke denker op dit gebied, hij schreef in 1975 *Animal Liberation*, dat sindsdien als de Bijbel van het dierenrechtenactivisme wordt beschouwd. Hierin pleit hij overigens voor een benadering vanuit belangen in plaats van uit rechten.

In het huidige Nederlandse recht komen dieren voornamelijk voor als objecten waarop mogelijk eigendom uitgeoefend kan worden. De discussie rondom de status van dieren en de mogelijkheid van dierenrechten is zo boeiend omdat deze veel aspecten heeft. Hieronder noem ik een aantal ethische en een aantal praktische, maar de consequenties en argumenten zijn vaak ook politiek, cultureel en economisch. Het is daarnaast een heel gevoelige discussie omdat onze omgang met dieren door de voorstanders van rechten soms wordt vergeleken met de onderdrukking van weleer van slaven, vrouwen en minderheden.

Zonder een conclusie te trekken geef ik drie argumenten vóór en drie argumenten tegen de stelling dat dieren grondrechten moeten krijgen. Deze weergave is niet uitputtend maar kan wel als startpunt voor het denken over dierenrechten dienen.

Argumenten vóór

Ten eerste: Erno Eskens refereert aan het natuurrecht, zoals geformuleerd door Hugo de Groot. Ons lichaam staat symbool voor één van de ijkpunten van de moraal: de natuur. Wij hebben allen een lichaam en kunnen daarmee pijn, kou en honger voelen en zo onrecht ervaren. Hieruit volgt dat wij waar mogelijk moeten worden gevrijwaard van dit lijden. Dieren hebben ook een lichaam en kunnen ook het onrecht van pijn, kou en honger ervaren en zouden dus niet moeten worden uitgesloten van dit recht op bescherming. Peter Singer gaat nog een stap verder. Het is inconsequent om tegen racisme of seksisme te zijn en niet tegen specisme. We zullen ons over 100 jaar schamen over hoe wij ons gedragen ten opzichte van dieren, zoals we ons nu schamen voor de slavernij en discriminatie van vrouwen en minderheden.

Het tweede argument stelt dat het beschermen van dieren(rechten) aansluit bij onze morele intuïtie. Als mensen dieren zien lijden dan willen zij ze helpen. De reden dat dieren zo kunnen worden misbruikt en mishandeld in bijvoorbeeld de bio-industrie is dat de grote massa zich hiervoor afsluit. Wij zien het niet, wij willen niet weten hoe het er aan toe gaat voordat de kip een kluif is. Worden we wél geconfronteerd met het lijden van een dier, dan voelen we onrecht.

Ten slotte geldt dat als wij beter omgaan met dieren en natuur wij hier zelf ook beter van zullen worden. Ons gedrag ten opzichte van dieren betekent een verharding en een vervreemding tegenover onszelf en onze medemensen. Voor de moderne mens zou een evenwichtige relatie met dier en milieu bijdragen aan het levensgeluk.

Argumenten tegen

Dat dieren een lichaam hebben en kunnen lijden mag zo zijn maar mensen onderscheiden zich van dieren omdat zij de rede hebben. Wij zijn daardoor technologisch verder vooruit en daarom nou eenmaal sterker. Het menselijk lijden kan niet op één lijn gezet worden met het lijden van dieren omdat dieren niet eenzelfde verstand en bewustzijnsniveau hebben. Wij mensen zijn niet hetzelfde als dieren en ook niet verplicht hen zo te behandelen.

Ten tweede kunnen dieren geen dragers van rechten zijn omdat ze niet voor hun eigen rechten en belangen kunnen opkomen. Die vertegenwoordigers zullen toch mensen zijn en hoe

weten wij precies wat goed voor ze is? Een dierenpartij in de regering heeft ook maar haar eigen invulling van de zaak.

Het derde tegenargument volgt uit het tweede: Hoe handhaaf je deze rechten als ze door dieren worden overtreden? Zijn dieren dan slechts dragers van rechten maar geen dragers van plichten? De kat die een duif doodbijt, moet die gestraft worden? Het idee om dierenrechten vast te leggen in een wetboek is praktisch onmogelijk.

Zoals gezegd ga ik niet bepalen wat de uitkomst moet zijn of welk argument doorslaggevend is. Dit schrijven is maar een beperkte weergave van het dilemma. Deze discussie is zo interessant én complex omdat die aan zoveel dingen raakt: ons mens-zijn, onze verhouding met natuur en dieren, technologie, cultuur, politiek en economie. Het gaat bovendien om een heel moderne vraag, die wordt opgeroepen door de moderne, stedelijke beschaving met haar bio-industrie, proefdieren en huisdierenindustrie.

Wij worden steeds beschaafder maar toch is er een toenemend gevoel van ongemak met betrekking tot dit thema. Het is een discussie die uit die verre gaande technologische beschaving voortkomt, gevoed wordt door wetenschappelijke inzichten en door het gevoel dat we misschien een grens bereiken.

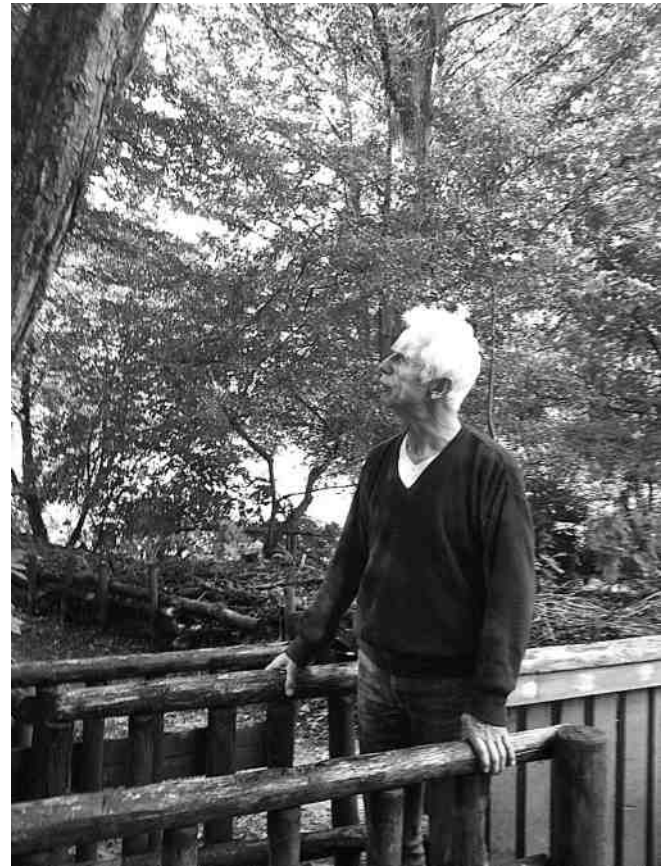

Verder lezen?

Peter Singer *Animal Liberation: A New Ethics for our Treatment of Animals* (1975) In het Nederlands uitgegeven als 'Pro Mens, Pro Dier' (Anthos, 1977) en 'Dierenbevrijding' (De Geus, 1994)
Martha Nussbaum *Animal Rights: Current Debates and New Directions* (editor samen met [Cass Sunstein](#)) (2004)
Erno Eskens *Democratie voor dieren; een theorie van rechtvaardigheid* (Contact, Amsterdam 2009)
Paul Cliteur *Darwin, dier en recht* (2001)

Heemtuin als levensvisie

Maddie Bartels

William Frohn (foto) ontvangt me met een gastvrij gebaar en brede lach in het educatieve centrum de Drijfsijs in het Sloterpark. Het is eind september en een mooie rustige vrijdagochtend. William maakt de indruk dat hij het leuk vindt om mensen te ontmoeten. Hij raakt meteen bevlogen aan de praat over zijn werk: het verzorgen van de Heemtuin van het Sloterpark. Dat is weliswaar zijn beroep, maar liever spreekt hij van roeping: "Je wordt ergens voor uitgenodigd. En dan gaat het om de liefde waarmee je iets doet." Al 37 jaar is William beheerder van de Heemtuin Sloterpark. Om precies te zijn: hij is dit al vanaf het begin van deze tuin. Inmiddels is hij de zestig gepasseerd, maar zijn verbondenheid met de Heemtuin is onverminderd groot.

Sloterplas

Rond 1960 was er rondom de Sloterplas, die vanwege zandwinning was gegraven, een park van 91 hectare ontstaan. Aan de westkant deed men eerst niets, waardoor dit gebied nogal ruig werd. Een jaar of tien later werd een enquête in de buurt gehouden over de bestemming. Hieruit bleek dat men liever geen netjes aangeharkt park wilde. Er waren in deze zeventiger jaren namelijk veel natuurliefhebbers in de nieuwbouwwijken rond de Sloterplas komen wonen.

Er werd daarom een ruig wandelgebied behouden, het 'Ruige Riet', 10 hectare waar de natuur zijn gang mag gaan. Ook wilden de omwoners graag een heemtuin en een kinderboerderij.

Heemtuin Sloterpark

Met de aanleg van de Heemtuin Sloterpark werd in 1975 begonnen. Op een stuk grond van anderhalve hectare veengrond werden hoogtevverschillen aangebracht. Allerlei grondsoorten werden daarvoor aangevoerd: veen, klei, zand en zelfs mergelkalk uit Zuid Limburg. Toen William Frohn als beheerder aantrad was dit grondwerk al gedaan, maar het verder inrichten werd zijn werk. In de gevarieerde biotoopjes werd een keur aan plantensoorten ingezaaid en uitgezet. Er werden bomen geplant, de meeste door William zelf. Hij werd bij het werk bijgestaan door een flinke groep vrijwilligers.

Actieve verwondering

"In de vijftiger en zestiger jaren van de 20^e eeuw moesten de boeren, die woonden waar nu de Heemtuin is, het veld ruimen vanwege het nieuwe Amsterdamse uitbreidingsplan van van Eesteren. Ik heb een van die laatste boeren nog de hand geschud. Ik voel mijzelf als beheerder van 'hun' grond eigenlijk ook een beetje boer. Ik zoek graag de verbinding met het verleden", licht William Frohn toe. De invloed van de tijd speelt bij zijn vaak filosofisch getinte denkbeelden een grote rol. "Het maken van een tuin gaat bij mij procesmatig, want alles verandert. De tuin geeft zelf al gauw aan hoe hij beheerd wil worden. Het oorspronkelijke ontwerp wordt losgelaten. De openheid van een terrein verdwijnt geleidelijk door groeiende bomen. Als we niets doen ontstaat er een bos. Eigenlijk houden natuurbeheerders met het inzetten van grote grazers dit natuurlijke proces tegen. Een beetje onderhoud moet, maar niet te veel. Je moet aandacht hebben voor wat er is. Actieve verwondering en goed kijken is mijn uitgangspunt. Deze gedachten staan lijnrecht tegenover de werkwijze in bijvoorbeeld het Tjissepark en de Hortus botanicus. Daar regeert de mensenhand

over de natuur vanuit de beeldvorming, die bepaalt: deze plant moet hier, die daar."

Wandelen ad random

Natuurlijk maken we ook een wandelingetje door de Heemtuin. William laat mij voorgaan. In stijl met zijn levensvisie laat ik de route ad random ontstaan en laat ik mij dus verrassen door wat ik tegenkom. Langs slingerende paadjes, bruggetjes, trapjes op en af, door bos, langs vennetjes, plasoevers, rietland, heuveltjes, duin- en heidegebiedjes. Alles in miniformaat, maar je kunt er best een klein beetje verdwalen. Stilte, romantische en spannende doorkijkjes, mooie lichtval. Nee, perkjes met gekoesterde bijzondere planten zie ik niet. De diversiteit in soorten lijkt eerder beperkt. Ik vraag hoe dat komt en of daar bewust voor is gekozen. "Op het moment zijn talrijke konijnen de eigenlijke beheerders van de tuin. Ze zijn hier de kleine grazers. Sinds de negentiger jaren hebben ze zich exponentieel vermeerderd."

Niet alleen waarnemen maar ook accepteren dat iets zo is luidt zijn devies. Dan maar kijken welke soorten die konijnen niet zo lekker vinden. De kleine kaardenbol, brandnetel en grote springbalsemien doen het goed. Ook zie ik de Japanse duizendknoop staan, de woekerende vrees van veel tuinders. Jonge wortelstokuitlopers piepen overal uit de grond er omheen. "Een bizar verhaal. Ik heb een paar jaar geleden een stekje gekregen van een ernstig zieke kankerpatiënt. Uit respect voor hem heb ik dat stekje geplant. De man is helaas overleden,

maar door deze plant is hij er nog steeds een beetje." De seizoenen, het weer, de planten en de dieren geven aan wat er te gebeuren staat.

Heemtuin in winterkleed

"Terwijl het herfstkleed naar zijn einde gaat, worden de draden van het nieuwe winterkleed allengs zichtbaar. Aan het gedwarrel is een einde gekomen; het gebladerte dekt Moeder Aarde zorgzaam toe en beschermt haar tegen de komende kou. Ontklede bomen en struiken tonen ons hun ware gedaante, niets verhullend van hun fraaie lijnenspel.

De van riet ontdane vennen laten hun vormen zien en zijn als spiegels voor hun omgeving. Vrede, rust en schoonheid nestelen zich tot in alle hoeken en elke plek vertelt een nieuw verhaal. In de winter kunnen we doordringen tot het wezen van de Heemtuin. Alle versiering is afgelegd, wat overblijft, is de kern, waarin de kiemkracht al zichtbaar is in het plantenrozet en de meesterlijk gevormde knoppen in struik en boom."

William Frohn

Toekomst

Hoe ziet de toekomst van de Heemtuin er uit? De jongere beheerders van het Sloterpark hanteren programma's en planningen, willen zichtbare resultaten en gebruiken moderne middelen. Deze meer praktisch gerichte werkwijze loopt niet altijd parallel met de beschouwelijke levensvisie van William Frohn. "Er zal op een gegeven moment vanzelf wel een signaal komen dat ik mag stoppen met werken." William wordt gelukkig door veel mensen die hem kennen op handen gedragen, juist vanwege zijn persoonlijkheid en zijn bijzondere inzet voor de Heemtuin. Zij vinden dat deze tuin zijn unieke karakter zou moeten kunnen behouden. Maar de vraag is of dit in de toekomst nog wel mogelijk is. "Ik ben de laatste der Mohikanen", aldus Frohn.

De heilige regels van het fenomeen "volkstuin"

Peter Junge

Volkstuinen, je hebt ze in alle maten en soorten. Met een huisje erop of zonder. Met zonnepanelen op het dak en dus elektrisch licht of verlichting door kaarsen. Met een geiser of alleen koud water. Op de meeste tuinen mag je zomers 's nachts verblijven. Bij andere is dat verboden. De animo van belangstellenden is groot, de wachtlijsten zijn lang. Want wie eenmaal een volkstuin bezit, verkoopt die alleen in uiterste nood. De volkstuin, een fenomeen.

Iedere volkstuinbezitter kent één grote ergerenis: de strenge controles van de tuincommissie. Er blijkt vaak iets mis te zijn, Takken die over het pad hangen, heggen die te hoog zijn, slootkanten die van begroeiing moeten worden vrijgemaakt. En altijd vallen dan de woorden: richtlijnen van Bond van Volkstuinders. Wie zijn dat eigenlijk? Een geheim genootschap? Niets van dat al. Hun hoofdzetel staat in Amsterdam Noord: een aantal ultramoderne barakken, vervaardigd volgens houtskeletbouw en voorzien van een sedumdak, pal naast de A10. Daarachter het vrij recent gebouwde volkstuincomplex 'Buikslotermeer'.

Secretaris André Rodenburg wacht me op. Ik stel hem meteen een indringende vraag over deze verregaande betutteling. Zijn antwoord: "Mensen die een volkstuin kopen, moeten zich terdege realiseren dat werkzaamheden zich niet alleen beperken tot de eigen tuin maar tot het hele terrein. De regels zijn vaak spontaan ontstaan. Toen ik zestien jaar geleden in het bestuur kwam, bezocht ik een aantal complexen en ergerde me dood aan paden met aan weerskanten metershoge heggen. Het was één groene koker. Saai en weinig uitnodigend. Toen hebben we als bestuur besloten dat de maximale hoogte van een heg tachtig centimeter mag zijn. Waarom dat getal?

Uit de losse pols geschud. Het had ook zestig centimeter kunnen zijn. Maar de huidige vastgestelde hoogte is er wel een, die het mensen gemakkelijk maakt om de heg te knippen."

Maar de hand van de bond lijkt overal zichtbaar. Zo ook bij stringente bouwvoorschriften. Er zijn vastgestelde afstanden van de muur van het tuinhuis tot de sloot en van het ene tuinhuis tot de grens van de buurman. Bouwtekeningen van nieuw te bouwen tuinhuisjes moeten eerst goedgekeurd worden door een ter zake kundige commissie van de Bond. "Die regels komen niet allemaal uit onze koker. Het zijn vaak gemeentelijke voorschriften. Je kunt ons zien als een serviceorgaan voor tuinparken. Op allerlei terreinen brengen wij deskundigheid in, zoals bij het opstellen van huurcontracten en het aan dragen van expertise voor het beheer van de polders, om maar wat te noemen."

De Amsterdamse Bond van Volkstuinders werd op 18 augustus 1917 opgericht. Met dank aan politiemann Vroegop. Hij was de initiatiefnemer. Na lang getouwtrek kreeg hij van de gemeente een stuk land los, waar fabriekarbeiders een moestuintje konden beginnen. Rodenburg: "Het mes sneed aan twee kanten: de gezondheidssituatie van de gezinnen werd zodoende verbeterd en de mannen hadden minder gelegenheid om geld in de kroeg uit te geven."

Bij de Amsterdamse bond zijn inmiddels 29 volkstuinparken (waarvan er 24 in Amsterdam liggen, drie in Ouderkerk a/d Amstel, één in Landsmeer en één in Almere) aangesloten met in totaal ruim 6000 tuinen. De totale oppervlakte bedraagt 275 ha. De bond huurt de grond rechtstreeks van lokale overheden en geeft deze door tussenkomst van de besturen van de complexen aan de leden in gebruik.

Maar de geschiedenis van de volkstuin gaat veel verder terug. De behoefte, waaraan zijn ontstaan is te danken, sluit direct aan op het werk van de uit 1784 daterende 'Maatschappij tot Nut van het Algemeen'. Eén van de middelen, waardoor die organisatie de belangen van de arbeidende klasse trachtte te bevorderen, heeft

jarenlang bestaan uit 'tuingrondverhuur' aan 'werklieden en daarmee gelijk te stellen personen'. Men betaalde daarvoor een lage huur. De bedoeling was om op de gehuurde grond aardappelen en groentes voor eigen consumptie te verbouwen. Het initiatief had een economisch doel: het verhogen van het gezinsinkomen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog, waarin ons land neutraal bleef, bleek de voedselvoorziening in Nederland steeds meer moeilijkheden te ondervinden. De lijst van levensbehoeften, die alleen op distributiebonnen verkrijgbaar waren, werd langer en langer. Het leidde er toe dat de gemeente Amsterdam toestond om grond, die niet voor andere doeleinden nodig was, te gebruiken voor de teelt van voedingsmiddelen. Spoedig na het begin van de exploitatie van de gemeentelijke volkstuinen vormden zich groepen, die de gemeenschappelijke belangen van de tuinders behartigden, waaronder de Amsterdamse Bond van Volkstuinders.

Het jaar 1921 werd een keerpunt in het gebruik van de volkstuin. Aangezien er geen direct voedselgebrek meer was, veranderde het karakter van de volkstuin steeds meer. Alleen gedurende de Tweede Wereldoorlog vervulde de volkstuin nog een belangrijke rol in de voedselvoorziening. Rodenburg: "Na de Duitse capitulatie lagen de volkstuinen er ontredderd bij. Vernieuwing was hard nodig. Voedselgebrek speelde geen rol meer. Langzamerhand veranderde de volkstuin dan ook in een recreatietuin voor het hele gezin. Veel tuinders gingen over op de aanleg van een siertuin. Er was ook een periode dat het 'kruidenhoekje' opgang deed. Maar nu de bezuinigingen er bij veel gezinnen inhakt, kan het wel zo zijn dat het verbouwen van groentes weer de kop opsteekt."

De Bond van Volkstuinders heeft zijn bestaansrecht meer dan bewezen, aldus Rodenburg. "Het voordeel is dat we een sterke positie hebben in de onderhandelingen met gemeente over allerlei onderwerpen, zoals grondhuurprijzen.

Ga maar na: van de 37 volkstuincomplexen, die Amsterdam telt, zijn er 24 bij ons aangesloten. Toen er in 2000 plannen bestonden om drie complexen tot woningbouwlocaties te bestemmen, hebben we dat weten tegen te houden. Ook bij het afsluiten van een collectieve polis voor de verzekeringen van tuinhuisjes en verenigingsgebouwen hebben we flinke kortingen tot wel vijftig procent kunnen bedingen. Verder onderhandelen we met de fiscus overeen een zo gunstig mogelijke onroerend zakenbelasting (ozb) voor de leden. Daarnaast doen we tegen een sterk gereduceerd tarief de financiële administratie van tuinparken, die daartoe niet in staat zijn. Ook wordt hier al het drukwerk gedaan."

Bij het afscheid wijst Rodenbrug naar het achterliggende nieuwe complex 'Buikslotermeer'. "Ook bij de verhuizing van dat tuinpark naar deze plek hebben wij een belangrijke rol gespeeld. Oorspronkelijk lag het aan het eindpunt van de Noord-Zuidlijn, maar moest wijken voor geplande bebouwing. Wij hebben met de gemeente met succes onderhandeld over deze plek, waar oorspronkelijk sportvelden lagen. Bovendien wisten we een vergoeding los te krijgen, niet alleen voor de verhuizing maar ook voor de bouw van een nieuw clubhuis. Net op tijd allemaal. Want door de opgelegde bezuinigingen heeft de gemeente alle projecten om het aantal complexen uit te breiden in de ijskast gezet."

Uitnodiging Nieuwjaarsreceptie

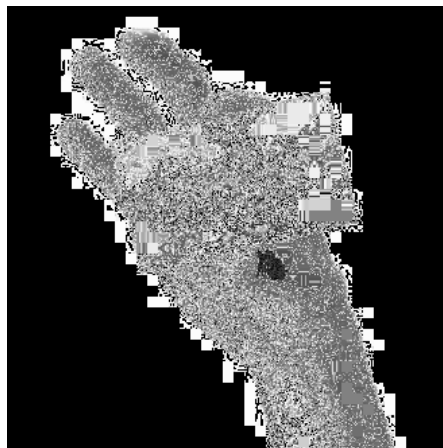

Op zondag 13 januari 2013 zijn jullie van harte welkom in ons bezoekerscentrum de Rietschuur in het Amstelpark. Onder het genot van een hapje en een drankje gaan we het nieuwe jaar inluiden.

Het programma is als volgt:
De receptie is van 16:30 tot 18:00 uur. Daaraan voorafgaand wordt een wandeling vanuit de Rietschuur georganiseerd. Wil je hier aan deelnemen, dan graag om 15:00 uur aanwezig zijn, zodat we weer op tijd terug zijn voor de receptie.

We hopen veel belangstellenden te mogen begroeten!
Namens het bestuur,
Paul Panhuizen

Vacature Werkgroep Cursussen

Functie:

Het organiseren van korte cursussen;

Omschrijving taken:

- Regelmatig terugkerende cursussen (ongeveer vijf per jaar) organiseren;
- Overleg met de docenten over de hoeveelheid lesavonden, excursies en de data;
- Publiceren van de cursus onder andere in het kwartaalblad, de e-mail nieuwsbrief en de kwartaalfolder van het IVN;
- Aanwezig zijn bij de lesavonden om de deur te openen, koffie te zetten, de beamer klaar te zetten en het proces te bewaken. Na afloop van de avond alles weer opruimen en afsluiten.
- Via de e-mail of telefoon de aanmeldingen verwerken. Contact met de penningmeester over het cursusgeld;
- De syllabi zijn aanwezig in computerbestanden. Deze kunnen zonodig aangepast worden. Het inbinden van de lesbrieven. Er is een inbindapparaat aanwezig.

Vereisten:

- Accuraat en sociaal vaardig zijn;

Tijdsinvestering:

- Ongeveer 20 lesavonden per jaar en facultatief de excursies bijwonen.
- Ongeveer anderhalf uur per week computerwerk;
- Kopiëren en bundelen ongeveer drie uur per cursus;
- Eventueel een nieuwe cursus organiseren;
- Eenmaal per jaar het Overleg voor werkgroepcoördinatoren bijwonen in de avond;
- Eenmaal per jaar de Algemene Ledenvergadering bijwonen in de avond.

Informatie:

Carry Pot. E-mail: ce.pot@planet.nl; tel. 020-6902283

IJburg, de nachtmerrie van een stadsecoloog

Peter Junge

De halfvoltooide woonwijk IJburg wekt nog steeds gemengde gevoelens op. Neem voormalig stadsecoloog Martin Melchers. Hij heeft de ontwikkeling van nabij meegemaakt. In zijn zojuist verschenen boek 'Van Eiburg tot IJburg' maakt hij van zijn hart geen moordkuil. "Geen stadsuitbreiding heeft mij zo diep getroffen als deze." Een gepassioneerd gesprek over de bedreigingen en wonderen van de natuur, over beleidsmakers en hun onnavolgbare beslissingen.

Zelf noemt hij het "de grootste stedenbouwkundige blunder in de geschiedenis van Nederland". Een duidelijke uitspraak van een fervent tegenstander. En dat heeft Martin Melchers geweten. Als woordvoerder van de gemeente over 'wilde natuur' werd hem in 1997, twee weken voordat de Amsterdammers zich in een referendum over de plannen zouden uitspreken, de mond gesnoerd. Hij mocht niet meer op de televisie verschijnen.

Met zijn enthousiaste verhalen over de natuur zou hij mensen op verkeerde gedachten brengen. "Met een mediastilte blinddoekt de gemeente haar bevolking voor het aanwezige natuurschoon." Melchers: "De stad krijgt de natuur en het uitzicht die ze verdient, maar een woonwijk bouwen in de voormalige Zuiderzee is toch echt een brug te ver. Met mij dacht een groot deel van de Amsterdammers er zo over. Toch werd het referendum over de aanleg van IJburg in 1997 verloren. Ik was twee dagen volkomen van slag."

Groen Links, waar de natuur hoog in het vaandel staat, speelde bij het referendum een doorslaggevende rol. Een gewone meerderheid vond ze niet voldoende. De partij diende een motie (die ook aangenomen werd) in met als centraal

begrip een 'gekwaliceerde meerderheidseis'. Dat betekende dat een referendum alleen te winnen is indien minstens de helft van het aantal kiezers, dat bij de laatste gemeenteraadsverkiezing had gestemd, tegen is. Dat kwam neer op 155.000 tegenstemmers. Het werden er 130.199, terwijl 93.399 mensen voorstemden. Normaal goed voor schrappen van het plan. Nu niet.

Het doorgaan van IJburg heeft grote invloed op zijn leven gehad, zo zegt Melchers. Van intens verdriet, verlies aan vertrouwen in politici en beleidsmakers, tot genieten van nieuwe onverwachte natuur bij het inventariseren van de zandplaten. Even dacht hij er zelfs aan bij de gemeente op te stappen. Ik had altijd twee beroepen tegelijk, was ook fysiotherapeut en kon dus makkelijk switchen. Zijn vrouw weerhield hem er van.

"Dit was voor het eerst een uitbreiding van de stad in een topgebied van de natuur. De unieke stadsrand werd hierdoor vernietigd. Tegenargumenten waren er genoeg. De woonwijk had bijvoorbeeld ook langs het Binnen IJ gepland kunnen worden. Daar lag voldoende braakliggende grond. Of waarom geen hoogbouw rond de grote meren als Nieuwe Meer, Gaasperplas of Noorder IJplas? Tegenvoorstellen sloegen niet aan. De wijk moest en zou er komen. Zelf werd ik gevraagd zitting te nemen in een overleggroep voor de aanleg van IJburg. Ik ben nooit op één vergadering geweest. De komst van IJburg was voor mij onbespreekbaar."

De voorbereidingen gingen gestaag door. Eerst werd er een proefeiland aangelegd. "En vanaf de dag, dat het eerste zand boven water kwam, begon voor mij een nieuwe missie als stadsecoloog. Ik kreeg opdracht van de gemeente om te kijken hoe de natuur zich op die nieuwe eilanden ontwikkelde. In de periode van 1995 tot 2012 bracht ik honderden bezoeken aan de eerste kale zandplaten en later de net opgeleverde woonblokken.

Ik speurde naar alles wat zich spontaan vestigde, van vogels, zoogdieren en amfibieën tot vissen, insecten en planten." Alles werd genoemd, het waren de latere bouwstenen voor zijn boek.

Nu, zeventien jaar later, is zijn woede gezakt. Maar het ongeloof is gebleven. "De Diemerzeedijk en de Diemer Buitendijkse polder, die daartegen aangeplakt ligt, vormden decennia lang een landschap van droge zandige heuvels, moerasdelen en savanneachtige stukken, die eindigden aan de kust. Het waren strandjes met een fabelachtig mooi uitzicht op het Muider slot en het eiland Pampus. Gelukkig zijn was hier heel gemakkelijk met een orkest van zangvogels in je rug."

Zijn enthousiasme voor de natuur spat van elke bladzijde in zijn boek. "In 1995 zag ik de eerste vogels op het proefeiland broeden. Vanaf de Stredam zag ik door mijn verrekijker in het voorjaar van 1996 een bontbekplevier, kievit, enkele visdieven en kokmeeuwen. Ik vond ook sporen van een groot zoogdier. Een vos was mij voor geweest," zo schrijft hij.

Nu nog kan hij nagenieten van de spectaculaire wolk van meer dan duizend vliegende vogels, die opvloog toen hij in 1998 het Proefeiland betrad.

"Er zaten daar wel vijfhonderd paar visdieven en tweehonderd paar kokmeeuwen. Je kon op sommige plekken niet lopen vanwege de grote aantallen eieren. Dat was echt genieten. Met het Amsterdams Stadsblad, die als enige krant het referendum en de komst van IJburg kritisch volgde, had ik de afspraak gemaakt om alle primeurs op natuurgebied te melden. Op 4 augustus 1999 staat er boven zo'n artikel de kop 'Visdiefjes maken van IJburg Eiburg'. Daar heb ik het idee voor de titel voor mijn boek van gepikt. Al was Eierburg misschien duidelijker geweest."

De ontwikkeling van het nieuwe woonoord is in zijn boek op de voet te volgen. Over het jaar 2000: "Er wordt druk gewerkt op het Proefeiland. Vrachtwagens rijden af en aan. (...) Een deel van het terrein is afgezet met lint en met bordjes met de tekst 'Broedvogelgebied'. Een schattige herinnering als ik bedenk dat ik deze bordjes, samen met mijn zoon, in de tuin heb staan timmeren en beschilderen."

Hij viel soms van de ene verbazing in de andere. "Ik weet nog goed dat ik muizengangen ontdekte. Hoe komen die hier in godsnaam? dacht ik. De dichtstbijzijnde oever was 300 meter zwemmen door open water, dat bovendien behoorlijk stroomt. Ik heb toen 25 inloopvallen geplaatst. Dat zijn vallen waarin muizen blijven leven en je ze kunt bestuderen. De volgende dag zaten er drie verschillende soorten in: twee aardmuizen, een bosmuis en twee dwergmuizen. Bij een volgende set inloopvallen had ik twee bosspitsmuizen en een rosse woelmuis te pakken. Uiteindelijk bleek dat de muizen zich hadden genesteld tussen breukstenen, die per boot naar het eiland vervoerd werden."

Maar ook een natuurkenner als Melchers staat soms voor raadselen, getuige deze zinsnede: "Alles op de zandplaten determineren lijkt mij teveel van het goede en gaat bovendien mijn kennis te boven. Ik zie voor mij onbekende kevers en pissebedden. (...) Opvallend is dat ik op het Proefeiland na vijf jaar inventariseren nog geen sprinkhanen heb kunnen vinden."

En dan te bedenken dat zowel het Zeeburger-eiland als de Diemerzeedijk vol sprinkhanen zit. Het zijn slechtere pioniers dan ik dacht."

Tot slot rest de vraag of de aanvankelijke vrees van Melchers voor aantasting van de diversiteit is uitgekomen. "Het aantal soorten is toegenomen, vooral onder water en langs de oevers. IJburg heeft voor de natuur positief uitgepakt. Dat is niet leuk om te constateren voor een tegenstander van de komst van de wijk, zoals ik, maar wel een feit."

Titel: Van Eiburg tot IJburg.
Uitgeverij IJburg. Prijs: € 21,-

Pestvogelen in Kuifeend

Just Wiarda

Het wordt kouder. Dat duidt op een komende invasie van wintergasten. Ik krijg een sms'je van een vogelvriendin. Er zijn pestvogels in Amstelveen gesignaleerd. Ze zitten er al een paar dagen, in de Kuifeend. Pestvogel in de Kuifeend. Hoe verzin je het. Zondagochtend 11 november – de zon schijnt – rijden een paar dierbaren vol verwachting naar de rafelranden van Amstelveen, naar een nieuwbouwwijkje dat Bovenkerk heet. Daar ligt de Kuifeend, een onopvallend straatje, zoals Nederland wel meer kent. Op de hoek – vlakbij Salamander – staat een imposante dichte heg met rode bessen.

Daarop hebben de pestvogels het voorzien. Ze vreten zich de pest aan bessen. Aan de overkant van de heg hebben zich al een paar vogelaars opgesteld. Geen pestvogel te bekennen. Wat een pestkoppen. We wachten rustig af en vertrouwen op de betovering van de rode bessen. Maar er gebeurt niets. Natuurlijk gebeurt er niets. Verrekijkers taaien teleurgesteld af.

Maar wij geven de moed niet op. Een kwartiertje nog. Je komt ten slotte niet elke dag in de Kuifeend. De vogels laten zich niet zien. Dat is het mooie aan pestvogelen.

Je krijgt een reis naar Amstelveen, maar de ultieme beloning blijft uit. Zo hoort het ook. Een vogelaar moet niet op zijn wenken worden bediend.

Dit doet me denken aan een prachtig boek van Peter Matthiessen, *the Snow Leopard*. Matthiessen gaat op expeditie in de Himalaya op zoek naar de sneeuwpanter, een geheimzinnig roofdier dat zich liever niet aan mensen vertoont. Hij is met zijn grauwwit gevlekte vacht nauwelijks te zien op de grijze hellingen van de Himalaya. Het wordt een lange en vermoeiende reis. Ze ondernemen van alles, maar ze krijgen de panter niet te zien. Maar wat Matthiessen wel te zien krijgt is zijn eigen binnenwereld.

Een paar dagen later. Het is 15 november, de tweede dag van het IDFA, het Internationale Documentaire Filmfestival Amsterdam 2012, een verrukkelijk en enerverend evenement. Ik heb nog maar een paar films gezien, dus ik ben nog fris. Ik zit te kijken naar een zwart wit film uit 1975 over het harde boerenleven in Armenië, *Seasons of the year*.⁽¹⁾ Het is een van de favorieten van de documentairemaker die dit jaar centraal staat op het festival, de rus Victor Kossakovsky. Langdurige en adembenemende beelden van de oversteek van boeren en schapen over een woest kolkende rivier, boeren die zich tijdens een transhumance met een lam in hun armen van een besneeuwde helling laten rollen. Beelden die zullen blijven hangen. Midden in de film – het is zomer, er wordt geoogst – hoor ik een heerlijk zomers vogelgeluid. Dat geluid horen de andere kijkers ook. Mij bekruipt een triomfantelijk gevoel dat ik vermoedelijk de enige in de zaal ben die weet welke vogel aan het zingen is.

Het is de hop die zijn onmiskenbare hoptonen zingt. De hop maakt een mens vrolijk. Hij heeft een enige kuif en is niet bang voor ons. De hop is ook een wijze vogel.

En zo hop ik naar een andere hop die een centrale rol speelt in een oeroud Perzisch verhaal, de Samenspraak van de vogels.⁽²⁾ Het is een prachtige uitgesponnen vertelling. De vogels missen hun koning en willen die gaan zoeken. Zij komen samen in een grote vogelconferentie om met elkaar te bespreken hoe ze hun koning kunnen vinden. De hop heeft de leiding. Hij vertelt dat de koning heel ver weg woont en dat de reis naar zijn koninkrijk lang, zwaar en gevaarlijk zal zijn. De meeste vogels zijn bang of gewend aan hun comfortabele leven. Ze hebben geen zin in afzien en blijven liever thuis. Maar een paar moedige vogels durft de onderneming aan. Met de hop als hun gids vertrekken ze. Inderdaad, het wordt een loodzware barre tocht, die over zeven valleien voert. Onderweg leggen vele vogels het loodje. Alleen de allers sterkste en moedigste komen uiteindelijk aan op hun bestemming. Ze vinden hun koning. Hun koning zit in elke vogel zelf.

November kan niet meer kapot. Het wordt vast een winter met vele gasten. We moeten ze koesteren en vooral niet pesten. Ik verlang naar al die vreemde vogels.

- 1 De film is van Artavazd Pelechian, duurt 29 minuten en staat in zijn geheel op youtube.
- 2 Farid Attar, *The Conference of the Birds*, uitg. Penguin Classics. Er is een verkorte Nederlandse editie verkrijgbaar: *De samenspraak van de vogels*, uitg. Synthese; er bestaat een schitterende geïllustreerde versie van dit verhaal van de kunstenaar Peter Sis, *the Conference of the birds*, uitg. SelfMadeHero.

Groentjes

Gierzwaluwnestkasten

Voor de liefhebber zijn er houten gierzwaluwnestkasten. Kleine en grote. Gratis afhalen (in Diemen of het Amstelpark) of tegen een vrijwillige bijdrage. Informatie bij Carry tel. 020-6902283 of ce.pot@planet.nl

Garmin Dakota GPS

Voor de echte hiker! De Dakota 20 is een robuuste, waterbestendige handheld GPS-navigators met een hooggevoelige GPS-ontvanger, een wereldwijde basiskaart en een kleurenaanraakscherm. Vraagprijs € 150,-. Informatie bij Nico Groos, tel. 020-7850123 of nicogroos@gmail.com

Oosterdel, uniek stuk land van "Geestmannen"

Riek Somsen

Iedereen kent Broek op Langedijk van de aardrijkskundelessen op de lagere school. Wat we daarvan onthouden hebben, is een drijvende veiling, waarin plaatselijke tuinbouwers met hun groenten op bootjes naar binnen voeren tot onder de veilingklok. Die klok telde af van een hoge prijs naar een lage. Met die bootjes werden diverse groenten aangevoerd, maar vooral veel koolsoorten. De handelaren zaten op een verhoogde tribune naar die bootjes te kijken, in hun hand een knop om de klok stil te kunnen zetten. Als de klok niet werd gestopt, werden de groenten op de boot 'doorgedraaid'. Dat bestaat natuurlijk allang niet meer. De veiling is nu een museum.

Ons IVN vrijwilligersuitje 2012 ging hier naar toe: Oosterdel in Broek op Langedijk! En we hebben de geschiedenis van Oosterdel gehoord, we zijn voorgelicht over het beheer, we zijn daarna door de sloten en langs de eilandjes gevaren op een dekschuit, we hebben op een eiland paarsbloeiende artisjokplanten geplukt, we zijn te voet door het rietland gebaggerd, we hebben over de dijk en langs de molen gelopen en we hebben een maaltje biologisch geteelde groenten en aardappels mee naar huis mogen nemen. We werden rondgeleid door Joka Gosluga en Gijs Schram.

Het Oosterdel gebied is uniek in Nederland en ook in Europa. Het is het laatst overgebleven deel van het 'Rijk der Duizend Eilanden' ofwel Geesterambacht, dat oorspronkelijk meer dan 15.000 eilandjes telde. De eerste vermelding van het gebied stamt uit 1063. De ontginning van de gronden gebeurde toen vanaf de dijk, die vanuit Vronen noordwaarts liep. Daar is nu een gebied van 80 hectare van over. 250 eilandjes in bezit van Staatsbosbeheer, die nu in hun oude staat worden hersteld door de Stichting Veldzorg Oosterdel.

Daarbij geholpen door cliënten van zorginstellingen, die zomer en winter, in weer en wind, beheerswerk uitvoeren in de modderige natuur.

Op de luchtfoto zijn de kleine kale veenakker-tjes te zien, gerangschikt in keurige rijen met veel water eromheen en een ringdijk met een molen. De akkertjes zijn in deze vorm verder niet meer aanwezig in ons land. Het landschap heeft nog steeds dezelfde vorm als 1000 jaar geleden: opgebaggerde veenwoudgronden, die heel geschikt waren voor het verbouwen van tuinbouwproducten. In de Middeleeuwen maakten de 'Geestmannen', de toenmalige bewoners, de grond voor het eerst geschikt voor landbouw. Dat bestond uit veeteelt: schapen en koeien. Maar de drassige grond veroorzaakte veel 'pootrot' bij de beesten. Toen omstreeks 1800 ook nog de koeienpest uitbrak, schakelden de bewoners over op de tuinbouw.

Voor de akkers was de vruchtbare bagger uit de sloten heel belangrijk. Door het baggeren, werden de sloten wel steeds breder. De bewerking van de gronden was ook erg zwaar. Bijna alle kavels waren uitsluitend per schuit bereikbaar. De waterkwaliteit in het Geestmerambacht was in grote delen zeer slecht, omdat het gebied als een open riool dienst deed voor de dorpen in de buurt. Vooral in het langgerekte dorp Langedijk was het voor de bewoners vanwege de stank van de sloten dikwijls zeer onaangenaam.

Baggeren of slikken was de manier om het land op te hogen en vruchtbaar te maken. Lager gelegen groetgronden werden met sloten doorgraven om het land op te hogen. Deze gronden vormden de beste tuinbouwgronden van Nederland. De tuinbouw was vanaf de vroege Middeleeuwen meestal geconcentreerd rondom grote steden en bij kloosters. Oosterdel lag veel verder van de stad maar wilde daar toch zijn groenten verkopen. Daarom zijn van oudsher in dit gebied stapelproducten geteeld. Volle grond producten zoals kool, uien en aardappelen die lang houdbaar zijn en geschikt voor vervoer naar de stad.

Doordat de boeren niet zelf naar de stad konden, kwamen er handelaren en later ook een veiling in deze streek.

Een tuinder begon in september al met de voorbereidingen voor de aardappelteelt. Het geselecteerde pootgoed werd in houten bakjes gelegd, twee of drie lagen boven elkaar. De bakjes werden geplaatst in een overdekte ruimte, vorstvrij en met voldoende lichtval. Meestal werd hier een boetzolder of dars voor gebruikt. Dit deed men om de aardappelen in het voorjaar met de 'eerste spruit te planten'. Een aardappel met een eerste spruit kwam sneller tot knolvorming en de tijd van oogsten kon daardoor worden vervroegd.

Waren de aardappelen eenmaal geplant, dan was de tuinder vervolgens afhankelijk van het weer. Lage voorjaarstemperaturen betekenden een trage groei, een late oogsttijd en vaak lagere prijzen. Ook nachtvorst werd gevreesd. In het Oosterdel gebied was dat gevaar minder. Het vele water zorgt voor een gelijkmatige en niet te lage temperatuur. Een middel om de aardappels beschutting te geven tegen guur voorjaarsweer was het plaatsen van rieten heiningen. Op het talud van de akker werd aan de West- en de Noordwestkant een greppel gegraven waarin om de twee meter een rietenhekkpaal in de grond werd geslagen. Tussen de palen werd riet aangebracht, dat met touwverbindingen op zijn plaats werd gehouden.

Toen Oosterdel in 2003 in beheer werd genomen door de Stichting, moest er veel worden gedaan. De eilanden werden cultuurhistorisch hersteld (verwijderen van vuil en ruigte, verbeteren van de bodemstructuur en daar waar nodig herzien van het eilandprofiel). Ook dichtgegroeide sloten werden opengemaakt, en plasdras zones werden aangelegd. Een deel van de eilanden werd bestemd voor kleinschalige biologische tuinbouw. De oostkant was voor rietland natuur. Verschillende bijzondere vogels nestelen hier, zoals de roerdomp en de kiekendief. Ook boomeilanden behoren bij dit groene gebied.

Deze boomeilanden waren in gebruik bij een bakker in Broek op Langedijk, die zijn broden in een houtgestookte oven bakte. Drie eilandjes met elzen en berken zorgden voor voldoende stookhout. Natuur tussen de cultuureilanden is belangrijk voor de biodiversiteit en voor de biologische landbouw. Oosterdel verhuurt de akkertjes aan tuinders uit de buurt en ook aan particulieren. Maar er zijn wel strenge regels, zo mag er op de eilanden niet worden gebouwd of overnacht.

Het bestuur van de stichting prijst zich gelukkig met de inzet van een landschapsdeskundige, Joka van Gosliga. Zij heeft haar wortels in dit gebied en adviseert over het herstel en het beheer. Ook zijn er in het verleden verschillende Europese subsidies verworven. Maar nu moet men zichzelf bedruipen, via allerlei kleine bedrijfjes, die hier groenten komen verbouwen, zoals een biologische 'patatbakker' uit Haarlem. Alle zeilen worden bijgezet om het hoofd boven water te houden. Daarbij worden de stichting gesteund door de plaatselijke bevolking, die al eeuwenlang vergroeid is met de streek, en die uit ervaring weet hoe zwaar het werken op de eilandjes is.

Magie en volksgeloof van een vereerde cultuurboom

Corrie Leefkens

Eikeltjeskoffie?

De vruchten van de eik, de eikels kunnen ge-roosterd en fijngemalen dienen als koffie- of cacaosurrogaat. De eikels worden ook gebruikt als varkensvoer.

De Eek telt ongeveer 500 soorten, die alle voorkomen op het noordelijk halfrond, tot in tropische gebieden. In Nederland zijn de zomereik en de wintereik inheems. Het verhaal gaat in dit artikel meest over de zomereik (*Quercus robur*).

De eik is al van oudsher een hoog vereerde cultuurboom. De verering ontwikkelde zich tot een verering van de god van de boom, bij de Germanen Donar of Thor de god van donder en bliksem. Door zijn indrukwekkende uiterlijk, is de eik de koning van het plantenrijk, zoals de leeuw voor de landdieren en de arend voor de vogels. Volgens sommige overleveringen zouden de mensen uit de eik zijn ontstaan.

In de Grieks-Romeinse mythen was de eik een mythische wereld op zich. Hij werd bevolkt door boomnymfen en een groot aantal dieren: de cicaden, de bijen en de zwarte specht. Het geklop van de specht kon alleen maar een boodschap van de goden betekenen. Ook bij verschillende Germaanse stammen werden de eikgoden vereerd. Het was streng verboden om een eik te beschadigen. Voor het omhakken van een eik moest toestemming worden gevraagd aan de goden. Bij de Germanen waren de eikels een belangrijke voedingsbron voordat er landbouw was.

Na de komst van het christendom werden veel van de heilige bomen plotseling gezien als woonplaats voor duivels en andere boosaardige wezens. Toch bleven er tot in de 12^e eeuw 'heidense' tempels bij eiken bestaan. Gek genoeg werd de eik ook gekerstend en gewijd aan Maria. Er zijn, vooral in het Zuiden van Nederland en in België nog eiken te vinden met een Maria-beeld of een kapelletje. In de bijbel wordt de eik op verschillende plaatsen genoemd.

Symboliek

Eiken kunnen zeer oud worden, wel 2000 jaar of meer. In Nederland is de maximale leeftijd ca. 500 jaar. Door die hoge leeftijd wordt het hout beschouwd als onvergankelijk.

Ook doordat de bladeren pas laat vallen, wordt de eik beschouwd als een teken van een lang leven en onsterfelijkheid.

De eikenkroon werd bij de Romeinen uitgereikt als hoogste onderscheiding wegens getoonde moed voor het vaderland. Een eikenkroon was zelfs meer waard dan een gouden kroon. In Luxemburg bestaat deze onderscheiding nog, maar dan in symbolische vorm. In de oudheid zag men de eik als natuurlijk symbool van vruchtbaarheid. De vorm van de eikel ziet men als ook fallussymbool. Eiken zijn ook te vinden op uithangborden en bevinden zich in het wapen van een aantal Engelse families.

De eik was bij vele volken verbonden met de god van de bliksem en het vuur. Het blijkt dat een eik veel vaker door de bliksem wordt getroffen dan andere bomen. Dit zou verband houden met het verhaal dat Judas zich aan een eik heeft opgehangen (en niet aan de vlier, zoals ook wel beweerd wordt). Vandaar de Duitse volkswijsheid: 'Eichen soll man weichen, Buchen soll man suchen.' Ofwel: schuil bij onweer nooit onder een eik maar onder een beuk. Het verband tussen bliksem en vuur is duidelijk, de eik wordt dan ook geassocieerd met vuur.

De eik als boom tegen toverkracht

De schors van een door de bliksem getroffen boom in de tuin zorgt dat er geen bijenzwerm over de schutting komt. Vooral het blad werkt tegen toverij. Het kan allerlei gevaarlijke en fabelachtige dieren tegenhouden. Heksen worden verdreven door takken en bladeren en hoe vind je een moordenaar?

Maak een vuur van droog eikenhout en strooi er het bloed van het slachtoffer over en verwissel zijn schoenen. De moordenaar zal hierdoor waanzinnig en blind worden en terugkeren naar het slachtoffer.

(Magische) geneeskunde.

De eik behoort tot de boomsoorten waaraan je gemakkelijk je ziekten kunt overdragen zoals jicht, koorts en kiespijn. Er behoort dan wel een spreuk of gedicht bij worden gezegd. Een reumapatiënt moet 9 keer door een opening van twee samengegroeide eiken kruipen om verlichting te krijgen. Regenwater dat een tijdlang in een stomp heeft gestaan werkt tegen sproeten, wratten en bloedingen. In de 'echte' geneeskunde werden en worden alle delen van de eik als wondermiddel beschouwd voor een groot aantal ziekten. Een afkooksel van schors is een middel tegen slangenbeten en tegen allerlei andere vergiftigingen. In de Middeleeuwen gebruikte men blad en eikels als middel tegen bloedarmoede, Engelse ziekte, aambeien en veel andere kwalen.

De eik als gerichtsboom

Als verpersoonlijking van de (goddelijke) wijsheid moet de eik de rechters bijstaan om rechtvaardig te oordelen. De eik is in dit geval niet de enige boom die deze functie had. Ook de Es, de Linde en de Olm (Iep) waren daarvoor aangewezen.

Bron:
Compendium van rituele planten in Europa; M. de Cleene en M.C. Lejeune
Uitg. St. Mens en Natuur, Gent, 2000.

Studie en vermaak van natuurgidsen op Texel

Joke van der Boon

Wie had kunnen denken dat we het weekend van 7, 8 en 9 september zulk mooi weer zouden hebben! Dat begon dus al goed. Het was leuk om iedereen weer te zien. Inmiddels zijn we een echte groep geworden en dat terwijl we allemaal zo verschillend zijn in leeftijd, karakter en belangstelling en kennis. Al snel stond er een heerlijke maaltijdsoep op tafel. Maarten is echt een geweldige kok. Ook de andere dagen en avonden was alles goed verzorgd en de gekozen locatie was prima.

De eerste avond was er al direct een excursie naar de Bollekamer, een stuk duin dicht bij het huis waar we verbleven, vlak bij De Geul. De duinen daar zijn al oud, in de Middeleeuwen gevormd, opgestoven op de onderliggende keileem. Het zand daarvoor werd aangevoerd vanuit de Vecht! We hebben vooral gekeken naar de verschillen in plantengroei bovenop de duinen en in de natte duinvalleien. Vroeger werd het water afgevoerd via gegraven kanalen, inmiddels is dit gestopt omdat de duinen verdroogden. Het is een kalkarm gebied.

De planten die we op de drogere duinen aan troffen waren parnassia, kruipwilg, pitrus, zilverschoon en duinroos op de zuidhellingen. Ook vonden we kraaiheide, eikvaren, grasklokjes, struikheide die altijd samengaat met tormentil en geel walstro. Het is grappig om te zien dat op de paden waar gelopen wordt heel andere planten groeien. Men strooit om het zand vast te houden op de paden grasmaaisel, waar veel zaden inzitten van weideplanten.

In de meer vochtige valleien waren weer andere planten te vinden zoals vijfvingerkruid, Spaanse ruiter, kale jonker, wolfspoot, watermunt, stekelbrem, duinrus, kamperfoelie en waternagel.

Het was een goede start voor het onderdeel planten van de volgende dag!

De avondexcursie kreeg een goed vervolg in een verhaal van Jan Hinloopen over het ontstaan van Texel, dat bestaat uit keileem, slik en zand. Er is nu veel te zien van de ingrepen van de mens in de natuur. Zo is de Mokbaai open gehouden omdat het militair terrein is. Daar waar duinen ontstaan door de wind blijft het zand alleen liggen als er begroeiing komt. Eerst komt biestarwegras, een echte startplant, die goed tegen zout kan. Pas later, als het duin meer uitgelooft is, komt helmgras. Na de grasfase komt de bosfase met ratelpopulier, berk en duindoorn.

De mens heeft ook het nodige aangepland, vooral Corsicaanse dennen, die het zand moesten vasthouden, vanaf ongeveer 1830. Het vee heeft de bestaande vegetatie kaalgevreten. Dan gaat het zand stuiven en zo ontstaan stuifduinen. Vaak zie je bij stuifduinen meertjes, waar het zand door de wind is weggeblazen tot waar het grondwater begint. Op Texel zie je ook aangroei door slib, vooral daar waar sprake is van wantij, als twee vloedstromen elkaar ontmoeten. Een stuk wad dat begroeid raakt noem je een kwelder of gors. Zo heeft de Slufter een echte kweldervegetatie met zoutminnende planten zoals zeealsem. Een kwelder loopt doorgaans niet meer onder. Nooit geweten dat een nol een hoog duin is en een slag een weg naar zee.

De volgende morgen gingen we op tijd op pad met een opdracht in de hand. We bezochten een ander dungebied, waar vier verschillende habitats zijn te vinden, die heel dicht bij elkaar liggen. De opdracht was om per habitat, zoals nat en venig, droger en venig, een kruipwilgbult en een hoge zuidelijke duinhelling, de planten te inventariseren en te ontdekken. Het was leuk om deze opdracht in een klein groepje te doen, je ziet dan veel meer en je kunt profiteren van elkaars kennis.

We zagen een ongelofelijke hoeveelheid soorten, hoewel het niet de opdracht was alles te inventariseren, maar ja, ons enthousiasme was groot.

Nat en venig leverde op: stijve ogentroost, Spaanse ruiter, tormentil, kruipwilg, duindoorn, hertshooi (of was het toch St. Janskruid?), watermunt, een rode wasplaatpaddenstoel, waternavel, uitgebloeiende ratelaar, zilverschoon, kale jonker, wilgenroosje, smalle weegbree op het pad, wateraardbei, blauw glikkruid, Gelderse roos, uitgebloeiende rietorchis. Veel van deze planten kwamen ook voor in een wat droger stukje en bij de kruipwilgbult. Leuk was een veldje parnassia. Er stonden er veel op een rijtje langs het pad en verspreid over een vochtig vlak stukje. Het viel niet mee om de opdracht helemaal goed uit te voeren als je zoveel ziet. Daarna was het heerlijk toeven in de duinen tijdens de lunch en in afwachting van de dranken die ons gebracht werden door Maarten en Ko. Ze waren nogal verdwaald dus dat duurde even maar geen nood, het was heerlijk weer en we zijn lekker bruin geworden.

Tussendoor was er tijd gemaakt voor de evaluatie. Voor mij waren de belangrijkste punten dat ik Jan eens moet uitnodigen voor een wandeling door mijn adoptiegebied, ik kan nog veel leren van deze wandelende encyclopedie. Daarnaast is het handig om voor de soortenlijst de soorten te beschrijven die je ook in je adoptiegebied tegenkomt, maar dat doe ik eigenlijk al. Ik werd wat gerustgesteld wat betreft de fenologie opdracht. Deze hoeft niet heel groots en meeslepend te zijn. Het kan bijvoorbeeld bestaan uit het beschrijven in tijd van de bladval zijn, de vorming van bessen. Nou, dat kan ik voor een groot deel uit mijn adoptieverslag halen.

Tenslotte konden we met Gert nog een extra les afspreken over determineren. Misschien helpt mij dat bij mijn weerzin tegen de determinatie plantengids, waarvan ik de naam vergeten ben, maar dat is natuurlijk niet voor niks. Er werd uitleg gegeven over de eindopdracht.

Deze moet op 2 en 16 juni gepresenteerd worden. Er zijn verschillende mogelijkheden. Er werden afspraken gemaakt en er werd geconstateerd dat de groep zeer creatief is hetgeen het een en ander makkelijker kan maken.

Dan volgde de wadopdracht. Uitgerust met scheppen, zeven en bakken gingen we pieren en andere wadbeestjes bekijken. Helaas viel het nogal tegen wat er te vinden was. Later vertelde Jan dat het uitgekozen stuk wad nogal dood is omdat er veel vervuild water wordt aangevoerd langs de kust. Gelukkig wordt niet al het wad hierdoor geraakt maar toevallig wel het stukje waar wij ijverig groeven. Een pier en duizendpoot zijn nog wel te vinden maar nonnetjes zijn er bijna niet. Dit konden we vaststellen omdat de opdracht o.a. luidde dat in een klein stukje de nonnetjes en kokkels geteld moesten worden. Ondanks het mooie weer ging ik er niet vrolijk weg, geen kokkels betekent geen piertermannen, om maar een voorbeeld te noemen. Alweer was het eten uitstekend, die Maarten kan zich wel laten inhuren als cateraar!

's Avonds hebben we nog geprobeerd wat nachtvlinders en andere insecten te zien maar het was koud, dus de oogst viel tegen. De verhalen over onze vakanties en de 'aandenkens' waren enthousiast en er werd weer veel informatie aan elkaar doorgegeven, vooral over geologie. Het was leuk te merken dat dit een onderwerp is waar bijna iedereen wel wat over had te melden. Oude stenen uit Limburg zijn heel anders dan jonge stenen van IJsland, hoewel ze er hetzelfde uitzien.

Zondag zijn we naar de Mokbaai gegaan en hebben daar, heerlijk liggend in de zon, elkaar geïnformeerd over de te bestuderen vogels. Ik had de goudplevier. Toevallig streek er een enorme vlucht neer en weer op omdat er een slechtvalk overkwam. Als het over vogels gaat voel ik me meer thuis. Mijn telescoop kwam goed van pas maar ik heb niet begrepen waarom er niet meer aanwezige scopes werden gebruikt.

Als je vogels echt goed wilt zien is deze toch onmisbaar. Vooral in de Petten waren veel verschillende soorten aanwezig en goed te bestuderen. Ter afsluiting hebben we nog een fiets-tochtje gemaakt waarin het landschap en wat de mens heeft aangelegd goed te zien waren. Het was een mooi, aangenaam en relaxed weekend en ik heb weer heel veel zin om met de lessen en de observaties te starten!

Vacht en Veren prepareren

Arianne van den Berg

De andere kant van prepareren.

Sommige mensen denken bij prepareren aan jagers en jachttrofeeën, maar prepareren heeft voor mij een heel andere kant. Als bioloog was ik altijd al gefascineerd door dieren, maar omdat ik geen dieren dood wilde maken voor onderzoek, specialiseerde ik me in de planten-richting. De fascinatie bleef echter en het prepareren van toch al dode dieren bleek de oplossing. Je ziet opeens details aan de binnen- en buitenkant van een dier, waarvan je het bestaan niet vermoedde. Wie had bijvoorbeeld kunnen bedenken dat de prachtige blauwe kleur van een smientensnavel alleen bestaat door het vocht in de snavel!

Snavel van dode Smient wordt weer blauw in het water.

Met de winter voor de deur en de vele dieren, die dit niet overleven, heeft u zelf ook een kans een dier wat beter te bekijken. En dat hoeft helemaal niet vies te zijn, zeker niet in de winter. Een dood vogeltje is schoner dan de gemiddelde kip in de keuken en bij zoogdieren hoeft u alleen een vos met speciale voorzorg (anders dan een zakje) op te pakken.

Fascinerend

Als preparateur zie je veel meer dan in het veld. Een vogel is bijvoorbeeld vrijwel kaal, behalve op de veerbanen. Dat zou je vanuit de verte niet zeggen. En wie heeft wel eens opgemerkt dat een houtduif een druppelvormige pupil in zijn oog heeft en welke kleur heeft dat oog ei-

genlijk? Alle soorten blijken ook een verschillende anatomie te hebben.

Een meeuw heeft lange vleugels waar de huid als een koker omheen ligt. Een merel heeft daarentegen een ruime jas, waar je als preparateur makkelijk bij kunt. Watervogels zwemen in het water en hebben daarom een lijf in de vorm van een bootkiel, logisch. Het wordt opeens ook veel duidelijker waarom meerkoe-ten niet zinken, probeer zo'n beest maar eens in water te wassen, dat gaat dus niet. Niet alleen tussen soorten zitten verschillen, ook individuen blijken allemaal anders te zijn. Kijk maar eens naar deze eekhoorns:

Zomer en winter Eekhoorn: Zoek de verschillen!

Antwoord:

<i>Zomer</i>	<i>Winter</i>
1. Rode vacht	Donkerbruine vacht
2. Koele oortjes	Pluim-oorwarmers
3. Dunne vacht	Dikke bontjas
4. Gestreepte staart	Saaie staart

Maar andersom werkt het ook, je ziet ook meer in het veld door te prepareren. Om een vogel goed op te zetten moet je de subtiele verschillen in houding tussen de ene en andere soort kennen. Een meeuw staat altijd horizontaal op verticale poten, een zangvogeltje schuin omhoog met x-beentjes schuin opzij. En een huis-mus zit net even anders dan een ringmus, maar waar ligt dat dan precies aan? Daarom verzamel ik voor het prepareren eerst een heleboel foto's en lees ik van alles over de leefwijze van een soort.

Vergrootglas vogels

Als vogelaar dacht ik alle vogels in Nederland en Europa wel te kennen, maar niets bleek

minder waar bij het studeren voor het Nederlands staatsexamen voor preparateurs. Je moet niet alleen de mannetjes eenden kunnen herkennen maar ook de losse vrouwtjes en dat is een hele klus. Daarnaast wordt je geacht alle verschillende kleden te kennen: eclips, winter, pracht, juveniel, en eventueel 1^e, 2^e, 3^e en 4^e jaars, wat met al onze meeuwen een ware uitdaging is. En dat alles aan de hand van een foto van een dood vogeltje op z'n rug...

Op het examen worden ook de familierelaties tussen de soorten gevraagd. Tot mijn verbazing bleek een blauwborstje een nachtegaal te zijn die op zijn beurt weer familie van het roodborstje is, je weet wel, dat kleine lijstertje. En dat is als preparateur goed om te weten, want de lijsters hebben een notoir kwetsbaar huidje en dat geldt dus ook voor een blauwborstje.

Koolmees of Pimpelmees?

Antwoord:

*Pimpelmees
Geen zwarte streep op de borst
Geen witte rand op buitenste staartveren.*

En ook de zoogdieren in Nederland blijken moeilijker dan je denkt. Die kennen we allemaal wel en hoeveel zijn dat er nou bij elkaar? Dat denk je totdat je de woelrat, rosse woelmuis, veldmuis, aardmuis, noordse woelmuis en ondergrondse woelmuis uit elkaar moet houden aan de hand van de staart-lijf verhouding, hoeveelheid oorbehaarung of het aantal teenvliesjes. Kortom: alleen voor het examen is het al leuk om preparateur te worden.

Vogel of ander dier gevonden

Heb je een vogel of ander dier gevonden en wil je het laten opzetten? Kijk dan op de site van Vacht en Veren wat je moet doen. In een volgend artikel vertel ik meer over de regels rond prepareren en wat voor leuke dingen je nog meer tegenkomt bij het prepareren.

www.vachtenveren.nl
m.vachtenveren.nl
info@vachtenveren.nl
Tel.: 06-22343485
Luzacstraat 84
1051 JB Amsterdam

Agenda

IVN excursies en activiteiten in en rond Amsterdam

De kosten hiervoor zijn een vrijwillige bijdrage (tenzij anders vermeld). Het is raadzaam om voor elke excursie even te informeren of deze doorgaat. Dan komt u niet voor niets.

⌚ = Tijd - ➡ = Start - ⓘ = Info

In 2013 bestaat het Beatrixpark 75 jaar. Ter gelegenheid daarvan organiseert IVN Amsterdam elke maand een wandeling in het park met telkens een ander programma.

- December -

Zondag 9 december 2012 De bomen in het Pinetum.

Midden in het Amstelpark staat, naast het Glazen Huis, het prachtig gerenoveerde Pinetum: een miniparkje vol met coniferen 'sparren en dennen'. In een korte inleiding zal uitgelegd worden wat een conifeer nu precies is en wat de belangrijkste hoofdvormen van een conifeer zijn. Hierna lopen we naar het Pinetum en gaan we de prachtige en vaak bijzondere bomen bekijken en ruiken. En we ontdekken zelfs levende fossielen uit de dinotijd! Excursieleiders: Arend Wakker en Gert Snoei

⌚ 14:00-15:30 uur

➡ Amstelpark, de Rietschuur

ⓘ Arend Wakker, 020-4191412,
info.openoog@tele2.nl

- Januari -

Zondag 20 januari **Beatrixpark 75 jaar**

Maandelijks wandeling door het jubilerende park met aandacht voor coniferen, silhouetten, knoppen, bladontluiking, bloei en bestuiving.

⌚ 14:00-15:30 uur

➡ parkingang Diepenbrockstraat, tegenover de Herman Heyermansweg

① Henk Wolters, 020-6644506,
henk.snezana@tiscali.nl

- Februari -

Zondag 17 februari **Beatrixpark 75 jaar**

Maandelijks wandeling door het jubilerende park met aandacht voor coniferen, silhouetten, knoppen, bladontluiking, bloei en bestuiving.

⌚ 14:00-15:30 uur

➡ parkingang Diepenbrockstraat, tegenover de Herman Heyermansweg

① Henk Wolters, 020-6644506,
henk.snezana@tiscali.nl

- Maart -

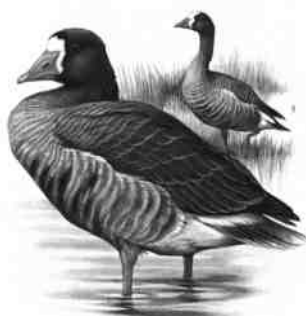
Zondag 3 maart **Met de fiets op** **zoek naar ganzen**

Een dagtocht op de fiets door Waterland met onderweg een boerderijbezoek. Hier vindt discussie plaats over ganzenproblemen met betrokkenen uit verschillende hoeken. Houdt goed rekening met het weer! Brood en drinken mee.

⌚ 10:00-14:00 uur

➡ Kruising Liergouw, Zuiderzeeweg

① Maarten Hoeve, 020-6360935,
m.hoeve@noord.amsterdam.nl

Zondag 17 maart **Beatrixpark 75 jaar**

Maandelijks wandeling door het jubilerende park met aandacht voor coniferen, silhouetten, knoppen, bladontluiking, bloei en bestuiving.

⌚ 14:00-15:30 uur

➡ parkingang Diepenbrockstraat, tegenover de Herman Heyermansweg

① Henk Wolters, 020-6644506,
henk.snezana@tiscali.nl

Vogelcursus

Voor de zesde keer zal in 2013 de basiscursus vogels herkennen georganiseerd worden. In deze cursus gaat het om hoe vogels te herkennen. Zowel in de les als tijdens de excursies wordt aandacht besteed aan de veldkenmerken van vogels (grootte, verenkleed, vorm en kleur snavel, kleur poten etc.). Dit gecombineerd met handige aanvullende gegevens als geluid, bio-toep en gedrag.

Vogelherkenning: hèt doel van de beginnerscursus

Er wordt uitsluitend gewerkt met de ANWB vogelgids van Europa van K. Mullarney e.a. (laatste gewijzigde druk 2010; € 32,95). Tevens wordt ervaring opgedaan met het gebruik van de verrekijker. Daarvan is een aantal te leen tijdens de excursies.

De cursus bestaat uit vijf binnenlessen en vijf excursies. U zult met andere ogen de vogels om u heen gaan waarnemen en bovendien vaker hun naam kennen.

De lessen zijn op woensdag 27/2, 06/3, 20/3, 27/3 en 03/4 van 19:45-22:00 uur

De excursies zijn op zondag 10/3, 17/3, 24/3, 07/4 en 14/4 van 10:00-13:00 uur

Docent is Jan Hinloopen.

De lessen worden gegeven in de Rietschuur in het Amstelpark.

Opgave bij Carry Pot, bij voorkeur via e-mail ce.pot@planet.nl of telefoon 020-6902283.

De cursus kost € 55,- voor leden/donateurs en € 65,- voor niet-leden. Dit bedrag kan overgemaakt worden op bankrekeningnummer 4740601 t.n.v. IVN afdeling Amsterdam o.v.v. vogelcursus.

Kinderactiviteiten

Vanaf januari 2013 is ons gebouw 'de Rietschuur' van 13:00-16:00 uur open voor bezoekers. Iedereen is dan welkom om binnen te lopen voor informatie, de tentoonstelling of een kop koffie/thee.

Op de eerste zondag van elke maand zijn daar kinderactiviteiten, tenzij in deze lijst anders vermeld staat. Enkele activiteiten hebben namelijk plaats in het Amsterdamse Bos. Aanmeldingen lopen dan via het bezoekerscentrum aldaar. Kijk dus goed naar de opgegeven locatie!

Op de zondagen in het Amstelpark vertrekt de **Excursie** om 13:15 uur en duurt ongeveer anderhalf uur. Bij grote belangstelling proberen we een 2e excursie te realiseren. Hierover nader bericht via de mail.

Aanmelding via het mailadres of telefoonnummer dat onder de activiteit staat. S.v.p. het aantal volwassenen en kinderen (met hun leeftijd) vermelden. We willen de deelnemers voldoende individuele aandacht kunnen geven. Daarom kiezen we er bewust voor om de groep(en) klein te houden. Zonder aanmelding is er kans dat de excursie vol is en dat er niet kan worden meegegaan.

Zondag 6 januari **Nieuwjaarswandeling**

Samen op zwerftocht door het park en speuren naar van alles en nog wat. Neem je vergrootglas en kijker mee!

Tijd: vertrek 13:15 uur (duur ca. 1,5 uur)
Start: De Rietschuur in het Amstelpark
Info: ivn.kinderen@gmail.com

Zondag 3 februari **Wintertakken en knoppen**

Is de lente al in aantocht? Kijk dan eens goed naar de knoppen aan de bomen! Zij geven je het antwoord.

Tijd: 13:15 uur (duur ca. 1,5 uur)
Start: De Rietschuur in het Amstelpark
Info: ivn.kinderen@gmail.com

Zondag 3 maart **Takkenhutten bouwen**

Tijd: 13:00-15:00 uur
Start: Bezoekerscentrum Amsterdamse Bos,
Aanmelden via 020-5456100 tussen
12:00 en 17:00 uur.
Info: shilabo@xs4all.nl

Zondag 31 maart **Paasactiviteit**

Tijd: 13:00-16:00 uur
Start: De Rietschuur in het Amstelpark
Info: Inloop tot ca. 15:30, aanmelden niet nodig

Zondag 7 april **Lente-excursie**

Met loepjes, schepnet en potjes op zoek naar de lente. Door het Amstelpark en eventueel over de Kalfjeslaan, afhankelijk van hoe ver de lente is...

Tijd: 13:00-14:30 uur
Start: Rietschuur in het Amstelpark
Info: ivn.kinderen@gmail.com

Zondag 2 juni **Wat zwemt er in sloot en poel?**

Met schepnet en emmer op zoek naar waterdiertjes die we in ons gebouw bekijken en op naam proberen te brengen.

Tijd: 13:00-15:00 uur
Start: De Rietschuur in het Amstelpark
Info: ivn.kinderen@gmail.com

Verenigingsgegevens

Actief lid: € 17,50 per kalenderjaar
Huisgenootlid: € 3,00 per kalenderjaar
Donateur: € 15,50 per kalenderjaar

Wat houdt lid, huisgenootlid en donateur in?

Een **lid** wil actief deelnemen aan het afdelingswerk en krijgt:

- 4x per jaar het afdelingsblad 'de Groenbewuste Amsterdammer';
- het landelijke kwartaalblad 'Mens en Natuur';
- reductie op IVN-cursussen;
- korting bij aanschaf van artikelen bij de IVN-winkel;
- stemrecht op de algemene ledenvergadering;
- aanvullende WA-verzekering (schade aan derden) tijdens begeleiding van IVN-activiteiten;
- korting bij activiteiten van andere IVN-afdelingen.

Als u **huisgenootlid** wordt, betaalt u minder maar krijgt geen post toegestuurd. U hebt verder dezelfde privileges als een gewoon lid.

Als **donateur** steunt u de afdeling Amsterdam en krijgt u:

- 4x per jaar het afdelingsblad 'de Groenbewuste Amsterdammer';
- reductie op IVN-cursussen;
- korting bij aanschaf van een aantal artikelen bij de IVN-winkel.

Zoals het huishoudelijk reglement van het IVN bepaalt, dienen (huisgenoot)leden hun lidmaatschap minimaal 6 weken voor het einde van het kalenderjaar op te zeggen. (artikel 1 lid 5).

Voor aanmeldingen van juli t/m september geldt dat maar de helft van de contributie hoeft te worden overgemaakt. Indien een aanmelding na september binnenkomt, betaalt men de contributie met ingang van het volgende jaar.

**Doorgeven wijzigingen:
Ledenadministratie IVN afd.
Amsterdam**

**Harmen Binnema, Penningmeester
Griseldestraat 15-3
1055 AR Amsterdam
06- 47124482
h.a.binnema@gmail.com**

Bekijk onze website: www.ivn.nl/Amsterdam

Bestuur:

Voorzitter	Paul Panhuizen	020-6690758	paulpanhuizen@gmail.com
Secretaris	Karine Klappe	020-6730300	secrivnadam@gmail.com
Penningmeester	Harmen Binnema	06-47124482	h.a.binnema@gmail.com
Algemene functie	Riek Somsen	06-46076279	riek.somsen@gmail.com
Algemene functie	Niek vom Bruch	06-43925363	niekvombruch@gmail.com

Contactadres:

Olympiaplein 56/1, 1076 AE Amsterdam, 020-6730300, secrivnadam@gmail.com

Verenigingsinformatie:

ING Bankrekening	4740601 t.n.v. IVN afdeling Amsterdam
Ledenadministratie	Harmen Binnema Griseldestraat 15-3 - 1055 AR Amsterdam 06-47124482 - h.a.binnema@gmail.com
Informatiecentrum	Naast Stadsboerderij de Amsteldieren
De Rietschuur	p/a Amstelpark 22 - 1083 HZ Amsterdam Voor navigatie/tomtom: A.J. Ernststraat 1 020-6444216 of 06-22075058
Parkwacht Amstelpark	Louise Hakkert - 020-6791976 - l.hakkert@gmail.com
Verhuur tentoonstellingen	Marisa Stoffers - marisa.stoffers@gmail.com
Webmaster	

Werkgroepen:

Cursussen (organiseren)	Carry Pot (tel/fax)	020-6902283	ce.pot@planet.nl
Diemen	Carry Pot (tel/fax)	020-6902283	ce.pot@planet.nl
Diemen Moestuין	Markus Schmidt	020-6812777	moestuין@kpnmail.nl
Excursies op aanvraag	Diana Straten	06-29208182	dianastraten@hotmail.com
Excursies regulier	Sandra Rietveld	020-6100413	Sandra-rietveld@kpnmail.nl
Groene Routes	Maddie Bartels	020-6765761	m.a.m.bartels@gmail.com
Informatiecentrum De Rietschuur	Maria van Steensel	020-6768949	mariavansteensel@hotmail.com
Informatiemarkten	Vacature		
Kinderactiviteiten	Yvon Kraaijeveld	06-38603344	ivn.kinderen@gmail.com
Knuffelen in Artis	Ellen Verbraak	020-4702191	emverb98@hetnet.nl
PR en communicatie	Kitty den Boogert	06-49734773	
Redactie GBA	Nico Groos	06-12639478	groenbewuste@gmail.com

FSC
www.fsc.org
MIX
Papier van
verantwoorde
herkomst
FSC® C017135

www.ivn.nl/amsterdam